

Cilt/Volume 3, Sayı/Issue 6, Temmuz/July 2021, ss. 463-486.

Geliş Tarihi–Received Date: 06.06.2021 Kabul Tarihi–Accepted Date: 06.07.2021

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA TÜRK-MACAR İKTİSADİ İLİŞKİLERİ
(MÜZAKERELER-BEKLENTİLER-NETİCELER 1923-1938)

MÜJDAT KARAGÜLMEZ*

ÖZ

Türkiye ve Macaristan arasında tesis edilmek istenen iktisadî ilişkiler, Birinci Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu ağır malî koşullar çerçevesinde şekillenmiştir. Büyük savaşın getirdiği ağır sonuçlar, iki devletin iktisadî kalkınmaya ağırlık vermesinde etkili olmuştur. Macaristan, Birinci Dünya Savaşı’nın ağır iktisadî neticelerini ortadan kaldırmak amacıyla yeni kurulan Türk devletini Macar malları için pazar olarak görmüştür. Yeni kurulan Türk devleti için de iktisadî kalkınma en öncelikli hedeflerden birisi olarak belirlenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında iktisadî kalkınmaya önem veren Türkiye, çeşitli ülkelerle ticaret antlaşmaları imzalamıştır. Türkiye’nin ticaret antlaşması imzaladığı ülkelerden birisi Macaristan’dır. Türk ve Macar heyetleri öncelikle Yerleşme Antlaşması’nın imzalanması için uzun müzakereler gerçekleştirmiştir. Bu müzakerelerin ana teması, iki devletin çıkarına olabilecek ortak bir zeminde anlaşma yapmak olmuştur. Müzakerelerin başarıyla neticelenmesinin ardından Türk-Macar Yerleşme Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, 20 Aralık 1926 tarihinde Ankara’da Ticaret Antlaşması ile aynı zamanda tasdik edilmiştir. Bu antlaşmalar, 29 Aralık 1927 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Yerleşme ve Ticaret Antlaşmaları’nın imzalanmasında 18 Aralık 1923’te imzalanan Türk-Macar Dostluk Antlaşması’nın önemli payı olmuştur.

1920’li yıllarda iki devlet arasındaki ticaret hacminde tarım ürünlerinin önemli payı olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım ülkesi olarak ön plana çıkan Türkiye, Macaristan’a çeşitli tarım ürünleri ihraç etmiştir. İlerleyen yıllarda, Türkiye’de sanayileşme alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak Macaristan’a yapılan ihracatın içeriğinde değişimler yaşanmış ve sanayi ürünleri de ihraç edilen ürünler arasında yer almıştır. Macaristan ise aynı dönemde Türkiye’ye genel olarak endüstri ve tarım makineleri ve damızlık hayvan ihraç etmiştir. İki ülke arasındaki ticaret ilişkilerinin gelişme kaydettiği bir süreçte, 1929 yılında Amerika’da ortaya çıkan Dünya Ekonomik Buhranı mevcut olan ticaret ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Ekonomik Buhran’ın dünya ekonomisinde yaratmış olduğu olumsuz tablo, Türkiye ve Macaristan’ın ekonomik anlamda bazı tedbirler almasına neden olmuştur. 1930’lu yılların ilk yarısında bu olumsuz tabloda iyileşmeler görülse de iki ülke arasındaki ticaret hacmi karşılıklı olarak verilen gümrük imtiyazlarına rağmen beklenen düzeye ulaşamamıştır. Türk hükümetinin, ikili ticaret antlaşmalarında kliring-takas sistemine geçmesiyle birlikte Türk-Macar ticaret ilişkilerinde bu sisteme geçilmiştir. Nitekim kliring-takas sistemine geçilmesi de iki ülke arasındaki ticaretin canlanmasında etkili olamamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın yaklaştığı yıllarda da atılan çeşitli adımlara rağmen Türk-Macar ticaret ilişkileri beklenen düzeyin uzağında kalmıştır.

İki ülke arasındaki ticaret ilişkilerinin yanı sıra çeşitli yatırım olanakları da dikkat çekici bir seyirde gerçekleşmiştir. Nitekim 1920’li yıllarda Türkiye’nin ve Macaristan’ın yüzleşmek zorunda kaldığı ekonomik zorluklar nedeniyle istenilen yatırımlar hayata geçirilememiştir. Türkiye ile Macaristan arasındaki ticaret olanakları ve iş imkânları dünya konjonktüründe meydana gelen olumsuz gelişmeler nedeniyle zarar görmüş ve Macar şirketlerinin Türkiye’ye yatırım yapmalarında zorluklarla karşılaşmalarına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Macaristan, Ekonomi, Ticaret, Tarım.

**TURKISH-HUNGARY ECONOMIC RELATIONS IN THE FIRST YEARS OF THE
REPUBLIC**

(NEGOTIATIONS-EXPECTATIONS-RESULTS)

ABSTRACT

* Öğr. Gör. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Hava Astsubay Meslek Yüksek Okulu, E-Posta: mkaragulmez@msu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9169-7004

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRK-MACAR İKTİSADİ İLİŞKİLERİ (MÜZAKERELER-BEKLENTİLER-NETİCELER 1923-1938)

The economic relations established between Turkey and Hungary are shaped within the frame of aggravated financial circumstances caused by the First World War. The serious outcomes caused by the Great War have an influence on both states to focus on financial development. For the purpose of eliminating the serious economic consequences the First World War, Hungary considered the newly-established Turkish state a market for Hungarian products. Economic development was also determined as one of the primary objectives by the newly-established Turkish state. In the first years of the republic, Turkey which emphasized the economic development signed trade agreements with various countries. One of the countries with which Turkey signed a trade agreement was Hungary. Turkish and Hungarian committees first negotiated for a long time to ratify the Settlement Agreement. The main theme of these negotiations was to make an agreement which could be to both states common benefits. After the negotiations resulted in successfully, Turkish-Hungarian Settlement Agreement was signed. This agreement was affirmed at the same time as Trade Agreement in Ankara in 20th December, 1926. These agreements came into force following the confirmation of Council of Ministers in 29th December, 1927. Turkish-Hungarian Treaty of Amity which was signed in 18th December, 1923 had an important impact on the signing of Settlement and Trade Agreements.

In 1920s, agricultural products had an important share in the trading volume between both states. In the first years of the republic, Turkey which came into prominence as an agricultural country exported various agricultural products to Hungary. In the following years, depending on the developments in industrialization in Turkey, the content of the exported products to Hungary changed gradually, and manufactured goods took their place in the exported products. Meanwhile, Hungary generally exported industrial and agricultural machinery and breeding animals to Turkey. In a continuum in which the trade between both countries developed, World Economic Crisis which emerged in America in 1929 affected the existing commercial relations adversely. The negative environment Economic Crisis created in the world economy led Turkey and Hungary to take precautions in their economies. In the first half of the 1930s, even though certain betterments were observed in this negative environment, trading volume between both countries could not meet the expected levels in spite of the reciprocal customs privileges. With the Turkish governments move into clearing-exchange system in reciprocal trade agreements, Turkish-Hungarian commercial relations also moved into this system. Consequently, the move into clearing-exchange system could not be an influential factor in the vitalization of the trade between both countries. In the years preceding the Second World War, despite the various efforts, Turkish-Hungarian commercial relations were far from the expected level.

In addition to the commercial relations between both countries, various investment opportunities substantiated in a remarkable manner. However, in 1920s, due to financial difficulties both Turkey and Hungary had to deal with, these investments could not be actualized. The commercial and business opportunities between Turkey and Hungary suffered from the unfavorable developments occurring in the worlds conjuncture and these caused Hungarian companies to confront with difficulties in investments to Turkey.

Keywords: Turkey, Hungary, Economy, Trade, Agriculture.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nda aldığı büyük yenilgiler, Anadolu nüfusunun oldukça azalmasına neden olmuştu. Savaşlarda hayatlarını kaybedenlerin yanı sıra baş gösteren hastalıklar da nüfusun azalmasındaki bir diğer önemli faktördü. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Anadolu'da başlayan işgallere karşı Mustafa Kemal Paşa önderliğinde verilen bağımsızlık mücadelesi, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM ile daha da güçlendi. Meclisin açılması ile yeni Türk devletinin temelleri atıldı ve 2 Mayıs 1920'de 11 bakandan oluşan hükümetin kurulmasını öngören 3 numaralı kanun kabul edildi. Bu yeni hükümette bir İktisat Bakanlığı da yer aldı ve hükümet programında malî ve iktisadî meseleler üzerinde önemle durulacağı belirtildi. Ancak 1920-1922 yılları arasında Anadolu'da bağımsızlık mücadelesinin verilmesi nedeniyle TBMM hükümetinin bu dönemde başlıca amacı yurdu düşman işgalinden kurtarmak oldu. Savaş nedeniyle hükümet o sıralar üretim ve endüstriye yatırım yapacak bir durumda değildi.¹ Milli Mücadele'nin başarıyla sona ermesinin ardından ise Kemalist liderler arasında, cepheye kazanılan askerî başarıların, iktisadî zaferlerle taçlandırılmaması durumunda, siyasî ve askerî zaferlerin uzun süreli olmayacağı görüşü hâkimdi. Bu

¹ Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 12.

görüş temelinde, yurdu düşman işgalinden kurtaran ve Lozan Barış Antlaşması ile bağımsızlığını tüm dünyaya ilan eden yeni Türk devletinde, iktisadî gelişme konusunda en çok hızlı sanayileşmenin önemini vurguladı ve bu alanda acil olarak gerekli çalışmaların başlatılması ön görüldü.²

Türkiye'nin iktisadî kalkınmayı ana hedeflerinden birisi olarak gördüğü süreçte, Macaristan'ın da benzer iktisadî kaygılarının olduğu görülür. Macaristan'ın, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda imzaladığı Trianon Barış Antlaşması, Macarlar için siyasi ve malî büyük zorlukları beraberinde getirdi. Bu nedenle Macaristan, Trianon Barış Antlaşması'nın kötü sonuçlarını ortadan kaldırmak amacıyla iktisadî kalkınmaya önem verdi. Bu siyaseti dâhilinde, büyük savaşın ardından yeni Türk devletini Macar malları için bir pazar olarak gördü. Yeni Türk devleti de savaş sonrasında benzer bir iktisadî kalkınma hamlesi için çaba gösterdi. Ortak iktisadî kaygılar, büyük savaşın iki mağlup tarafı arasında kurulan iktisadî ilişkilerin gelişmesinde itici bir kuvvet olarak ortaya çıktı.

Bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki uluslararası konjunktürde ulus devletler olarak ortaya çıkan Türkiye ve Macaristan arasındaki iktisadî ilişkilerin tesis edilme süreci anlatılmıştır. Ayrıca, Macar Ulusal Arşivi'nde Türk-Macar iktisadî ilişkilerini konu alan çok sayıda arşiv belgesi, konunun Macar perspektifiyle değerlendirilmesine de olanak sağlamaktadır. Çalışma, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk-Macar Yerleşme ve Ticaret Antlaşmaları'nın imzalanması sürecinde yaşanan zorlukları, beklentileri ve neticeleri ayrıntılı olarak anlatması bakımından literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1. Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye'de ve Macaristan'da İktisadî Durum

1.1. Türkiye'de İktisadî Durum

Osmanlıdan yeni Türk Devletine çok da iç açıcı bir tablo kalmamıştı. Toplam nüfusun azalması, etnik yapının değişmesi ve kentleşme olgusunun gerilemesi Türk ekonomisini olumsuz yönde etkilemişti. Her ne kadar Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul'daki Rum ve Ermeni nüfusunun büyük ölçüde varlığını koruduğu görülsede, Anadolu'daki imalat sanayi işyerlerinde hem işadamları hem de işçiler arasında büyük bir yer tutan gayrimüslim nüfusun birkaç yıl içinde azalması, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Anadolu'da sanayi kuruluşlarının birçoğunun dağılmasına ve yok olmasına neden oldu. Bununla birlikte, Milli Mücadele ve öncesinde süren uzun savaşlar, Anadolu'daki Türk işbilir kesimin yok olmasında büyük oranda etkili oldu. Milli Mücadele'den çıkan Anadolu halkı beşeri sermaye bakımından da bir hayli fakir bir haldeydi.³ Genel tabloya bakıldığında ekonomik olarak yaşanan büyük sıkıntılar Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren ortaya çıkmış ve Cumhuriyetin ilk yıllarında da kendini göstermişti.⁴

Sürekli savaşlar ve nüfusun azalması nedeniyle Cumhuriyetin ilk yıllarında çeşitli alanlarda sorunlar yaşanırken, iktisadî sorunlar yeni Türk devletinin çözmesi gereken öncelikli bir mesele olarak önünde durmaktaydı. İlk olarak, 1913-1922 yılları arasındaki süreçte tarımsal üretimde büyük bir düşüşün yaşanması ve hayvan sayısının aynı yıllarda yarı yarıya azalması Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk devletini oldukça zorladı. Sanayiye bakılacak olursa, Osmanlı Devleti'nin çöktüğü yıllarda Türk ekonomisi kapitalist metropollere büyük ölçüde bağlı bir durumdaydı. Birinci Dünya Savaşı'na kadar bir takım imalat sanayi işletmeleri kurulsa da, Türkiye'nin 1923 yılı esas alındığında yerli fabrika üretiminin yurtiçi tüketimi karşılamadığı görülmekteydi. Türkiye, Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda sahip olunan altyapı sermayesi açısından da çok fakir bir durumdaydı. Ülke, enerji kullanımı ve enerji kaynaklarının değerlendirilmesi açısından geri kalmış bir görünümdeydi.⁵

İktisadî zorluklar ve yeni Türk devletinin Osmanlıdan devraldığı karamsar tablo, Mustafa Kemal Paşa ve devletin kurucu kadroları tarafından iyi bilinmekteydi. Ankara hükümeti iktisadî kalkınmanın fikri çerçevesinin çizilmeye başlandığı bir süreçte, bağımsızlık mücadelesinin başarıyla sonuçlandığını tüm dünyaya ilan edeceği Lozan Konferansları'na davet edildi. Barış Müzakereleri devam ederken, İktisat Vekâleti de İzmir'de bir İktisat Kongresi'nin toplanması için çalışmalara başladı.⁶ İzmir İktisat Kongresi, Lozan Konferansı'na ara verildiği bir tarihte (17 Şubat - 4 Mart 1923) 1135 delegenin bir araya gelmesi ile toplandı. Yeni Türkiye'nin ekonomik sorunları henüz savaştan yeni çıkan Türk yurdu için başlıca sorun olarak gözükmüyordu. Lozan'da ekonomik imtiyazların ve kapitülasyonların kabul edilmeyeceği de ifade ediliyordu. Bu yönüyle kongre, dış politik mesajlar içeren bir özelliğe sahipti. Atatürk'ün⁷ böyle bir kongreyi toplamadaki amacı savaştan yorgun çıkan

² Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 172.

³ Tezel, *age*, s. 113-118.

⁴ Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Homer Kitapevi, İstanbul 2003, s. 22.

⁵ Tezel, *age*, s. 121-126.

⁶ Tefik Çavdar, *Türkiye Ekonomi Tarihi 1900-1960*, İmge Kitapevi, Ankara 2003, s. 148-151.

⁷ Mustafa Kemal Paşa, İzmir İktisat Kongresi'nde şöyle diyordu: "Bir ulusun doğrudan doğruya hayatıyla ilgili olan, o ulusun ekonomisidir. Tarihin ve deneylerin yoğunlaştırdığı bu gerçek bizim ulusal hayatımızda ve ulusal tarihimizde tamamen belirmiştir. Gerçekten Türk tarihi incelenirse yükseliş ve çöküş nedenlerinin ekonomi sorunlarından başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır. Tarihimizi dolduran zaferlerin yahut bozgunların tümü ekonomimizin durumuyla bağlantılı ve ilişkilidir. Yeni Türkiye'mizi layık olduğu yüksek düzeye ulaştırabilmek için

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRK-MACAR İKTİSADİ İLİŞKİLERİ

(MÜZAKERELER-BEKLENTİLER-NETİCELER 1923-1938)

halka, ekonomik kalkınmanın önemini anlatmak ve harap olan yurdu yeniden imar etme.⁸ İzmir İktisat Kongresi'nin toplanma gayesinde ayrıca, savaştan yorgun çıkan ülkedeki iktisadî etmenlerin ve iktisadî birimlerin birbirlerini tanımalarını sağlamak, ülkenin temel ihtiyaçlarını tespit etmek, iktisadî konular üzerine halkın tüm kesiminin dikkatini çekmek ve iktisat politikalarını da bu sonuçlara göre belirlemek arzusu bulunmaktaydı. Kongre, görüşmelerin ardından on iki maddelik Misak-ı İktisadî Esasları'nı kabul etti ve kabul edilen kararların bir kısmı Cumhuriyetin ilk yıllarında kanunlaştı.⁹

Cumhuriyet döneminde iktisadî kalkınmada izlenecek yol İzmir İktisat Kongresi'nde belirlenmişti. Nitekim yeni Türk devletinin önüne çıkan en büyük iktisadî engel, 1922-1923 Lozan Konferansı'nda¹⁰ alınan kararlar oldu. Osmanlı Devleti'nin iktisadî mirası devralınırken, yeni devletin dış iktisadî ilişkileri de belirlenmişti. Lozan Konferansları sonrasında üç temel konuda önemli düzenlemeler yapıldı. Öncelikle kapitülasyonlar kesin olarak kaldırıldı, ikinci olarak 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin kendi başına değiştiremediği serbest ticaret antlaşmaları sona erdirildi. Ayrıca, 1916 yılında İttihat ve Terakki hükümeti tarafından belirlenen ve savaş yıllarındaki enflasyon nedeniyle ortalama olarak % 13'e inmiş olan gümrük tarifeleri 1929 yılına kadar değiştirilmeyecekti. Son olarak da, 1928 yılına kadar uzanan müzakereler sonunda Osmanlı Devleti'nin dış borcu yeniden yapılandırıldı ve Osmanlı topraklarını devralan ülkeler arasında paylaştırıldı.¹¹

Yeni kurulan Türk devletinin iktisadî zorluklarla yüzleştiği 1920'li yıllarda dünya iktisadî koşulları da belirsizliklerle doluydu.¹² Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı sorunlar ve küresel dengesizlikler henüz aşılamamıştı. 19. yüzyıldan itibaren liberal uluslararası düzenine geri dönülüp dönülemediği büyük bir soru işaretiydi. İngiltere, 19. yüzyılın liberal düzenine ve eski güçlü konumuna geri dönmek istiyordu, fakat dünya genelindeki gelişmeler İngiltere'nin gücünü bir daha geri alamayacağı bir dünya düzeni meydana getirdi. ABD ise Birinci Dünya Savaşı'ndan güçlenerek çıkarken dünya siyasetinde ve dünya ekonomisinde öne çıkmaya başlamıştı. 1920'li yılların ilk yarısında uluslararası siyasi gerginliklerin devam etmesi, ekonomik anlamda güçlü olan devletlerin iktisadî konularda işbirliği yapmalarını da büyük ölçüde engelledi. Bu süreçte, pek çok ülke 1920'lerin sonuna doğru gümrük tarifelerini yükseltmeye başladı. Aynı yıllarda Ankara hükümetinin temel amacı ise yeni sınırlar içinde milli bir ekonomi oluşturmak oldu.¹³

İzmir İktisat Kongresi'nden sonraki on yıllık süreçte, ülkenin ekonomik kalkınması konusunda, genellikle özel sektörü ön planda tutmaya çalışan bir politika uygulandı. 1930'ların başlarından itibaren ise özel teşebbüsten beklenen sonuç tam olarak elde edilememişti. Bu süreçte Türkiye, dünyadaki siyasi ve ideolojik konjonktürün bilinen ekonomik, siyasi ve ideolojik gelişmelerinden dolayı devletçilik istikametinde bir yörengeye yerleşmeye başladı ve Türkiye'nin iktisat politikaları da bu yönde değişim gösterdi. Devletçilik yönündeki iktisat politikası değişimi, 1933 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın kabul edilmesiyle zirveye ulaştı. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı daha sonra ikincisi takip etti, fakat hazırlanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle uygulanamadı.¹⁴

1.2. Macaristan'da İktisadî Durum

Macaristan için Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanması sonrasındaki süreç ekonomik bakımdan büyük bir yıkım anlam ifade etmekteydi. İmparatorluğun dağılmasından sonra, sınırları büyük oranda daralan Macaristan'ın¹⁵ stratejik ve verimli toprak parçaları farklı ülkelerin sınırlarına dahil oldu. Böylece Dualizm¹⁶ döneminde sistemli bir ekonomisi olan Macaristan, dünya savaşından sonra içinden çıkılması zor bir

ekonomimize birinci derecede çok önem vermek zorundayız." bkz. Alptekin Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, Ankara 1998, s. 94.

⁸ İnan, *age*, s. 12.

⁹ *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 21.

¹⁰ Lozan Konferansları hakkında detaylı bilgi için bkz. Sevtap Demirci, *Belgelerle Lozan, Taktik, Stratejik, Diplomatik Mücadele 1922-1923*, Alfa Yayınları, İstanbul 2011.

¹¹ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadî Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 175-176.

¹² Dünya ekonomilerinde yaşanan belirsizliklere rağmen, 1920'li yıllar Türkiye için hızlı bir toparlanma süresi olmuştur. Savaşların sona ermesi, kırsal nüfusun evlerine dönmesi ve boş kalan toprakların tekrar ekilmesiyle tarımsal üretim artmaya başlamıştır. Tarımsal üretimdeki artışlar kent ekonomisini de olumlu etkilemiştir. Savaş dönemindeki yıkımın yerini yatırımlar almaya başlamıştır. Bu dönemde üretim ve gelir artışlarındaki kırlardan kentlere hemen her kesim yararlanmaya başlamıştır. Nitekim 1915-25 yılları arasında Türkiye sınırları içinde kalan alandaki nüfusun yaklaşık olarak % 18 azalması, toplam nüfus ve toplam üretimde Birinci Dünya Savaşı öncesi düzeylerin yakalanması ancak 1930'ların ortalarında gerçekleşecektir. bkz. Pamuk, *age*, s. 182-183.

¹³ Tezel, *age*, s. 181.

¹⁴ Sabri Osman, "Türkiye'nin Ekonomik Modernizasyonu Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet ve Ekonomik, İdari, Hukuki Değerlendirme Yeni Türkiye*, 98/23-24, s. 3216.

¹⁵ Ferenc Szávai, *Az Osztrák-Magyar Monarchia Felbomlásának Következményei*, Pannónia Könyvek, Budapest 2004, s. 65.

¹⁶ Dualizm dönemi, 1867 yılında Avusturya ve Macaristan'ın bileşmesi ile ikili yönetim idaresi altında kurulan Avusturya-Macaristan Monarşisi dönemini ifade etmektedir.

süreçle yüz yüze geldi. Savaş döneminde bütün malî olanaklarını ve ekonomisini savaş için harcayan Macaristan, savaş sonrasında büyük bir toprak kaybı da yaşayınca karşılaştığı sorun daha da büyüdü.¹⁷

4 yıl süren Birinci Dünya Savaşı boyunca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda yaklaşık 9 milyon insan silah altına alınırken, bu sayının 3,4 milyonluk kısmı Macaristan ve Hırvatistan bölgesinden temin edilmişti. Bu da, 18-53 yaş arasındaki erkeklerin büyük bölümünün askere alındığı anlamına gelmekteydi. Savaş boyunca 9 milyon askerden 1,1 milyonu ölmüş, neredeyse 3,6 milyon asker yaralanmış ve 2 milyon asker de esir düşmüştü. Savaşta ölenlerden 530 bini, yaralananlardan 1,4 milyonu ve savaşta esir düşen askerlerden 833 bini Macar askerî birliklerinden oluşmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu bu acı tablo, Macaristan için siyasi ve toplumsal alanda olduğu gibi ekonomik alanda da ağır sonuçlar meydana getirdi. Savaş alanında önemli sayıda Macar askerinin ölmesi veya yaralanması, savaş sonrası dönemde Macaristan için işgücü eksikliğini ortaya çıkardı. Bu nedenle kadınlar, çeşitli iş kollarında çalışmak zorunda kaldılsa da yinede bu soruna engel olamadı. Böylece iş verimliliği azaldı ve bu durum üretimde de azalmaya sebep oldu. Macaristan'da dünya savaşı süresince enflasyon kritik bir seviyeye yükselirken 1913-1914 yıllarıyla karşılaştırıldığında reel maaşlar 1918 sonuna doğru % 67 oranında düşüş gösterdi; gündelik işçilerin aldığı maaş ise % 54 düşerken, sanayi sektöründe çalışanların maaşları da % 47'lik bir düşüş gösterdi.¹⁸

Savaş, devrim hareketleri ve Trianon Barış Antlaşması'nın getirdiği olumsuz sonuçlar, özel sektörde yarattığı yıkımla birlikte, devlet ekonomisini ve bütçesini de zor bir duruma sürükledi. Bütçe açığının artması ve Konsey hükümetinin dağılması sonrası kurulan karşı devrim hükümeti de enflasyonun artmasına engel olamadı. 1919 Ağustosunda 100 Macar koronası 11,6 İsviçre frankına denk gelirken, 1920 Haziranında sadece 3,1; yıl sonunda da sadece 1,4 İsviçre frankına eşit seviyedeydi.¹⁹ Bununla birlikte Macaristan, Trianon Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra savaşın galip devletleri tarafından 200 milyon korona savaş tazminatı ödemeye mahkum edildi. İmparatorluk döneminde var olan yaklaşık 50 milyonluk ortak pazar da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılması ile yok oldu. Macaristan bağımsız bir devlet olarak ortaya çıksa da uluslararası ticarete ilişkileri zarar gördü, imparatorluk döneminde var olan iktisadî işbirliğine dayalı sistemi de çöktü.²⁰

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgesel sınır değişikliklerinin olmasının yanı sıra Orta ve Doğu Avrupa'da kurulan yeni devletler nedeniyle savaş sonrası iktisadî sistemlerde önemli değişiklikler meydana geldi. Büyük ve geniş coğrafyalara hükmeden imparatorlukların topraklarında bağımsızlığını kazanmış pek çok devletin kurulması ve savaş öncesi kurulu bir düzende olan iktisadî durum, savaş sonrası büyük bir yara alarak içinden çıkılması zor bir sürecin başlamasında etkili oldu. Savaş sonrası dönemde, en zor iktisadî koşullar ile yüzleşen devletlerden biri Trianon ile topraklarının 3/2'sini kaybeden Macaristan oldu. Savaş öncesindeki tarımsal üretim, savaş sonrasında % 50 civarında düşüşe uğradı. Macaristan, savaş sonrasında sınırlarının büyük oranda değişmesi ve önemli ticaret merkezlerini kaybetmesi nedeniyle kendi ürünleri ihraç edemez hale geldi ve hatta kendi kendine bile yetemeyecek duruma geldi. Macaristan'ın tarımsal üretimine bakıldığında, 1919-1920 yılları itibari ile % 50-60 oranında azalma görülürken, sanayi üretimi 1919 yılında %15-20 civarındaydı. Bu oran, 1920 yılı itibari ile ise % 35-40 civarına yükselerek kısmi bir toparlanma yaşandı.²¹ Trianon Barış Antlaşması hükümlerince daha dar bir sınır hattına sıkıştırılan Macaristan, topraklarının büyük kısmının elinden çıkmasıyla birlikte, kömür, tuz, demir ve başka değerli madenlerinden de mahrum bırakıldı. Savaş önceki dönemde en hayati kaynaklardan biri olan ormanların da elinden çıkması, Macaristan için büyük bir felaketin habercisi oldu. Yaşanan bu olumsuz durumların yanı sıra barış antlaşmalarının hükümlerince artık Macaristan, Tuna nehrinin üst bölgelerini de kullanamaz hale geldi.²² Macaristan'da savaş öncesinde yaklaşık yıllık 2,5 milyon ton tuz üretilirken, savaş sonrasında tuz üretiminin yapıldığı tuz madenlerinin elden çıkmasıyla bu oran neredeyse % 0'a düştü. Trianon Barış Antlaşması'nın imzalanması sonrasında altın, gümüş, bakır ve manganez madenlerini de kaybedildi. Sadece Budapeşte çevresinde faaliyet gösteren önemli sayıda fabrika Macaristan'da kaldı. Buna karşın, imparatorluk döneminde önemli bir demiryolu ağına sahip olan Macaristan'ın, savaş sonrasındaki sınırlarında demir yolu ağı % 38 gibi bir orana geriledi.²³

¹⁷ Kaposi Zoltán, *A XX. Század gazdaságtörténete-1 1918-1945*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1998, s. 89.

¹⁸ Ignác Romsics, *Magyarország Története a XX. Században*, Osiris Kiadó, Budapest 2005, s. 107.

¹⁹ Romsics, *age*, s. 155.

²⁰ Gergely Jenő-Izsák Lajos, *A Huszadik Század Története*, Pannonica Kaidó, 2000, s. 56.

²¹ Iván T. Berend-György Ránki, *Közép-Kelet-Európa Gazdasági Fejlődése a 19.-20. Században*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1976, s. 258-260.

²² Emre Saral, *Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2016, s. 288.

²³ Romsics, *age*, s. 154; Macaristan, Trianon Barış Antlaşması ile topraklarının büyük bölümünü kaybederken çok sayıda Macar vatandaşı bu antlaşma neticesinde farklı ülkelerin sınırları içinde azınlık konumuna düşmüştür. Konuyla ilgili bkz. Yücel Namal, "Trianon Barış Antlaşması Sonrasında Macar Ekalliyetler Meselesi", 100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu, 03-05 Kasım 2014, Budapeşte, Ankara 2015, s. 323-34.

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRK-MACAR İKTİSADİ İLİŞKİLERİ (MÜZAKERELER-BEKLENTİLER-NETİCELER 1923-1938)

Macaristan'ın ekonomik durumu, 1920'li yılların başında oldukça kötü bir vaziyetteyken, Macar devlet adamları bu kötü durumdan kurtulmak ve özellikle enflasyonun olumsuz etkilerini kaldırmak adına bazı girişimlerde bulundu. Bu durumdan kurtulmak için yabancı sermaye kaynaklarının kullanılması öngörüldü. Bethlen hükümeti, 1923 yılından itibaren Batı Avrupa devletleri ve ekonomik çevrelerle müzakerelere başladı ve bu müzakereler 1924 yılında Milletler Cemiyeti nezdinde devam etti. Bu müzakereler sonucunda, Milletler Cemiyeti Macaristan'a 307 milyon korona kredi vererek Macaristan'ın ekonomik sorunlarının giderilmesi için önemli bir yardımda bulundu. Milletler Cemiyeti'nden alınan krediden sonra Macar ekonomisi başarılı bir istikrar yakaladı ve ekonomideki bu olumlu gelişmeler, Batı ekonomi çevrelerinde Macaristan'a güven duyulmasını sağladı. Böylece özel kredilerin verilmesindeki çekinceler ortadan kalktı. Bunun neticesinde Batıda kredi veren ülkelerin kapıları, Macaristan için sonuna kadar açıldı. Başlangıçtan 1929'daki ekonomik buhrana kadar farklı özel şirketler, yerel idareler, kiliseler ve hükümetin kendisi de toplamda 1,9 milyar pengö değerinde uzun, orta ve kısa vadeli krediler çekti. Böylece savaş öncesindeki rakamlarla birlikte ülkenin toplam borcu 1929 yazında 3,5 milyar; 1931'de ise 4,3 milyar pengöye yükseldi. Kişi başına düşen borç ise bölge geneline bakıldığında en yüksek Macaristan'daydı.²⁴

Macaristan'ın ekonomik durumu, 1920'li yılların ortalarına doğru yavaş yavaş iyileşmeye başladı. Ekonominin iyileşmesi için üretim gerekliydi ve bunun yanında yabancı yatırımlara da ihtiyaç duyulmaktaydı.²⁵ 1925 yılında ekonominin yeniden yapılanması ve çerçevesinin belirlenmesi için adımlar atıldı. Hükümet bu süreçte, öncelikle endüstri bölgelerini geliştirmek için gerekli çalışmalara başladı. Bu çalışmaların neticesinde 1924-1929 yılları arasında sanayi ürünleri üretiminde % 70'e varan bir artış gerçekleşirken, 1929-1933 yılları arasında ekonomik buhran döneminde ise savaştan önceki döneme göre % 12'lik bir oranla artış gözlemlendi. Tekstil sanayisi de 1921-1929 yılları arasında önemli derecede gelişme gösterdi. Tarımın ise ulusal gelirdeki oranı 1913 yılındaki % 44'lük orandan 1928-29 yılında % 40'a düştü. Bitki üretimi de savaş öncesi döneme göre sadece % 1-2'lik bir düşüş gösterdi.²⁶

2. Türk-Macar İktisadî İlişkilerinin Kurulması ve Yerleşme Antlaşması'nın İmzalanması

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Türk-Macar yakınlaşması, iktisadî anlamda da kendini göstermişti. 19. yüzyılın sonunda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan ticaret antlaşması, Türk-Macar iktisadî ilişkilerinin gelişmeye başlamasında etkili oldu.²⁷ Birinci Dünya Savaşı öncesinde iki imparatorluk arasındaki iktisadî ilişkilere bakıldığında, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinde, İngiltere'den sonraki en büyük ikinci paya sahip olduğu görülür. Büyük savaş öncesinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı pazarına olan ilgisini açıkça gösterdi ve siyasi ilişkilerin yanı sıra iktisadî ilişkileri geliştirmek amacıyla Osmanlı coğrafyasında bulunan konsolosluklarının sayısını da arttırma yoluna gitti. Bununla birlikte, iki imparatorluğun Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik olarak aynı tarafta yer alması, ticari ilişkilerin olumlu anlamda gelişmesine katkı sağladı. Osmanlı Devleti, itfaiye ve ordu teşkilatı için Macaristan'dan koşum hayvanları ve at ithal etti, bununla birlikte tarım makineleri de satın aldı. Aynı dönemde Macaristan'a ise küçükbaş hayvan, pamuk ve bakır ihraç edildi. Savaş yıllarında iki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla Türk ve Macar heyetler birbirlerine ziyaretlerde bulundu. Bunun neticesinde, ziraat ve sanayinin gelişmesi için Osmanlı coğrafyasında Macar uzmanlar istihdam edilirken,²⁸ orman, ziraat, veteriner, sanayi gibi uzmanlıklarda yetiştirilmek üzere Macar Turancılarının yardımları ile çok sayıda Türk öğrenci Macaristan'a eğitim için gönderildi.²⁹

Macaristan, Trianon Barış Antlaşması'nın kötü sonuçlarını ortadan kaldırmak için iktisadî kalkınmaya büyük önem verdi. Bunun bir parçası olarak, Anadolu'yu Macar malları için potansiyel bir pazar olarak gördü. Macarların Anadolu'nun ekonomik potansiyeli üzerinde ilgili oldukları bu dönemde, Milli Mücadele'nin kazanılması sonrasında Türk ve Macar ekonomik ilişkilerinin tesis edilmesi hususunda bazı gelişmeler yaşandı. Ankara hükümetinin Fransa'daki temsilcisi Ahmet Rıza Bey, Paris'e yapmış olduğu ziyaretin dönüşünde Macaristan'a uğradı ve burada bazı temaslar gerçekleştirdi. Rıza Bey şerefine *Macar Millî Ticaret Birliği* yöneticileri tarafından bir yemek tertip edildi ve yemekte, yakın geçmişte kazanılan büyük Türk zaferinin Macarlar tarafından büyük sevinçle karşılandığı ifade edildi. Ahmet Rıza Bey de bu sıcak sözlere karşılık, zor dönemlerin ardından iki millet için güzel günlerin geleceğine olan inancını dile getirdi ve iki ülke arasındaki

²⁴ Romsics, *age*, s. 158; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 19. yüzyılın sonlarından Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar resmi para birimi olarak koronayı kullanmıştır. Macaristan, savaş sonrasında bağımsızlığını ilan ettikten sonra bir süre daha koronayı kullanmış, 1927 yılında ise yeni resmi para birimi olan pengöye geçmiştir. Bkz. Saral, *age*, s. 292.

²⁵ Zoltán, *age*, s. 103.

²⁶ Romsics, *age*, s. 159-162.

²⁷ Melek Çolak, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye-Macaristan İktisadî İlişkileri", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 2, Sayı. 4, Ağustos-2004, s. 47.

²⁸ Bilge Karbi, "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na İktisadî-Askerî Nüfusu (1914-1918)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl.13, Sayı.25, (Bahar 2017), s. 125; Saral, *age*, s. 298.

²⁹ Tarık Demirkan, *Macar Turancıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 47.

ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi meselesiyle ilgili fikirlerini beyan etti. Ahmet Rıza Bey, ayrıca bir Macar gazetesine verdiği demeçte, Macarlarla ticaret yapmaktan mutluluk duyacaklarını da belirtti.³⁰

Bu olumlu havanın devamında, 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde yurt dışı bilgi ve deneyimlerinden faydalanmak amacıyla “*Macaristan Türk Mezunları Cemiyeti*” adına cemiyetin üyelerinden olan ziraat mühendisi Alaybeyzade Ali Fevzi de yer almıştır. İzmir milletvekili Tahsin Bey de kongre öncesinde Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanan bir yazısında, 1848 Macar ihtilalcilerinin yapmış olduğu kongreler ile İzmir İktisat Kongresi arasında bir benzerlik olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin, Macarların ekonomik alanda yapmış olduğu yenilikleri takip etmesi durumunda yüz kat daha başarılı olabileceğini dile getirmiştir.³¹

Henüz Lozan Barış Antlaşması imzalanmadan önce, özellikle Macarların iki ülke arasında iktisadî ilişkilerin tesis edilmesi hususunda istekli oldukları görülür. Macar hükümeti, 1923 yılının başlarında Jenő Ruzskay adında bir Kurmay Yüzbaşısı Ticaret Ataşesi sıfatıyla Anadolu'ya göndermiştir. Ruzskay'a, Türkiye ile siyasi ve askerî ilişkiler tesis etmenin yanı sıra Anadolu'da Macaristan için kurulabilecek bir pazar olasılığının araştırılması görevi verilmiştir. Ruzskay'ın Anadolu'da gerçekleştirdiği uzun temaslara, Türk-Macar siyasi ve ekonomik ilişkilerinin tesis edilmesi için önemli bir adım olmuş ve iki ülke arasında imzalanacak dostluk antlaşmasına gidilen sürecin hızlanmasına katkı sağlamıştır.³²

Atatürk'ün önderliğinde başarıya ulaştırılan Milli Mücadele'yi ve savaş sonrası yeni Türkiye'nin kurulmasını hayranlık ile izleyen Macaristan, Türkiye ile siyasi ve kültürel ilişkilerin yanı sıra ekonomik ilişkileri de geliştirmek istemiştir.³³ Bunun bir sonucu olarak iki ülke arasında 18 Aralık 1923 yılında dostluk antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin resmîyet kazanması için bir başlangıç olmuştur. Macaristan Dışişleri Bakanı Géza Daruváry, imzalanan dostluk antlaşmasının Macar Millî Meclisi'nde görüşüldüğü oturumda, iki tarafın da yararına olabilecek ekonomik ve ticarî ilişkiler tesis etmek istediklerini belirtmiştir. Daruváry sözlerinin devamında, Macar sanayisinin ve Macar ekonomisinin Anadolu'da savaş döneminden sonra oluşturulmak istenen yeniden inşa sürecine rol almak istediklerini dile getirmiş, özellikle Macar tarım makine sanayinin Türk iktisadî hayatında önemli bir yer edinebileceğinden bahsetmiş, Macar demir sanayi ürünlerinin ise yol ve ulaşım gereçlerinin yapımında Türk tarafı için yararlı olabileceğini söylemiştir.³⁴

Türkiye ve Macaristan, 18 Aralık 1923'te imzalanan dostluk antlaşmasının 3. maddesi³⁵ gereğince aralarında Ticaret ve Yerleşme Antlaşması imzalayacaklarını taahhüt etmiştir. Macaristan bu madde gereğince Türkiye ile anlaşmak için kısa zaman sonra harekete geçmiştir. Bu konuda Macar Dışişleri Bakanlığı Türkiye'ye atamış olduğu Tahy László'ya iki ülke arasında imzalanan dostluk antlaşması gereğince bir Ticaret ve Yerleşme Antlaşması imzalanması hususunda talimat vermiştir.³⁶ Tahy László, hükümetinin isteği doğrultusunda güven mektubunu vermesiyle aynı zamanda Macaristan ile Türkiye arasında yapılması planlanan Ticaret ve Yerleşme Antlaşması görüşmeleri için Türk tarafı ile fikir alışverişinde bulunmuştur. Tahy, Macar hükümeti tarafından önerilen Ticaret ve Yerleşme Antlaşması taslağını Türk hükümetine sunmuştur. Türk hükümeti, Tahy'nin önerisini dikkate alarak, Macar hükümetinin antlaşma taslağını gerekli mercilere sunulacağını ve görüşüleceğini iletmıştır. Türk hükümet üyelerine göre, iki ülke arasında imzalanması planlanan Ticaret ve Yerleşme Antlaşması'na en büyük engel Lozan Barış Antlaşması'nın 5. bölümüdür. Söz konusu 5. bölüme göre Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'nı imzalayan devletlere karşı bazı ekonomik imtiyazlar vermektedir. Almanya, Macaristan, Hollanda veya İsviçre gibi ülkelere karşı ise Türkiye'nin Lozan'da yer alan ve kendi ekonomik çıkarlarına ters düşen herhangi bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu sebeple Türkiye, Macaristan ile de karşılıklı olarak iki ülkenin de çıkarlarının korunacağı bir zeminde antlaşma imzalamak niyetinde olmuştur.³⁷

Söz konusu Ticaret ve Yerleşme Antlaşması'nın imzalanması hususunda, Avusturya ile Türkiye arasında yapılan antlaşmanın örnek olarak alınması görüşü hakimdi. İki devlet arasında öncelikle bir Yerleşme Antlaşması yapılması uygun görülmüştür. Planlanan Yerleşme Antlaşması gereğince, iki ülkenin vatandaşları

³⁰ Saral, *age*, s. 300.

³¹ Yücel Namal, *Türk Kaynakları Işığında Türk-Macar İlişkileri (1923-1950)*, Lambert Academic Publishing-Türkçe Özel Seri, 2017, s. 203.

³² Ruzskay'ın Anadolu'daki temasları için bkz. Müjdat Karagülmez, *Atatürk Döneminde Türkiye'deki Macar Elçileri ve Türk-Macar Siyasi İlişkileri (1923-1938)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Muğla 2018.

³³ Çolak, *agm*, s. 47.

³⁴ Saral, *age*, s. 301.

³⁵ Dostluk Antlaşması'nın 3. maddesi şu şekildedir; Türk ve Macar tarafları konsolosluk ve ticarî ilişkilerini ve vatandaşlarının birbirlerinin topraklarında ikamet edebilmelerini sözleşmeler yoluyla düzenlemeyi içeren şartları uygulamayı kendine şart koşar. Bkz. *Ellenzék*, “Magyar-török baráti szerződés”, 45. Év, 51. Szám, 5 Mart (Cuma) 1924, s. 1; *Magyar Törvények 1924 évi Törvényekkel*, “Barátság szerződés Magyarországon és Törökországon közzét”, Codex Kiadás, Budapest 1924, s. 170-171.

³⁶ MOL (Magyar Országos Levéltár (Macar Ulusal Arşivi), K 69 761. bağ I-a 1924-25, 15 Nisan 1924 tarih 68908/8a sayılı talimat.

³⁷ MOL, K 69 761. bağ 1924-26 I-a, 28 Temmuz 1924 / 29 pol 1924.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA TÜRK-MACAR İKTİSADİ İLİŞKİLERİ (MÜZAKERELER-BEKLENTİLER-NETİCELER 1923-1938)

ticaret, endüstri ve iş faaliyetleri dallarında diğer ülkenin sınırlarına giriş çıkış yapabilecekler, tutuklanmaları durumunda ise tutuklandıkları ülkenin vatandaşları ile aynı ölçüde yargılanmaları esas alınacaktır.³⁸

Türkiye ile Macaristan arasında yapılması planlanan Yerleşme Antlaşması için Türk temsilcisine 28 Haziran 1925 tarihinde Bakanlar Kurulunca yetki verilmiştir. Yerleşme Antlaşmasına ilişkin müzakereler, ticaret antlaşması görüşmeleriyle birlikte 8 Ağustos 1925 tarihinde Ankara’da başlamıştır. Müzakereler, kısa sürede sonuçlanmış ve Türkiye ve Macaristan arasında 8 Aralık 1925 tarihinde “*Yerleşme Antlaşması*” imzalanmıştır. Antlaşmayı, Türk hükümeti adına Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ali Şevki Bey ve Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey imzalarken Macaristan adına ise Tahy László imzalamıştır. Bu antlaşma, 20 Aralık 1926 tarihinde Ankara’da Ticaret Antlaşması ile aynı zamanda tasdiklenmiş ve 29 Aralık 1927 tarihinde de Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. Yerleşme antlaşması, dostluk antlaşmasından (18 Aralık 1923) sonra Türkiye ve Macaristan arasında imzalanan ikinci hukuki antlaşma olması yönüyle önem taşımaktadır. Bu antlaşmaya göre, Türkiye’deki Macar vatandaşlarının ve Macaristan’daki Türk vatandaşlarının ikamet şartları tespit edilmiş, aynı zamanda her iki tarafın vatandaşları kanunlara ve düzene uymak şartıyla serbestliğe sahip olmuştur. Yine antlaşmanın maddeleri gereğince, belirli durumlarda iki tarafa da diğer ülke vatandaşlarını sınır dışı etme hakkı tanınmıştır. Antlaşma içerisinde ticari faaliyetler hakkında da bir madde konulmuştur. Bu maddeye göre; iki tarafta yerleşip yaşayan vatandaşların ticari faaliyetlerinden ve işlerinden dolayı yerli vatandaşların verdiği vergilerden daha yükseğinin uygulanmayacağı hükme bağlanmıştır. Antlaşmanın diğer maddelerine göre, her iki ülkenin vatandaşları menkul ve gayrimenkul mallar³⁹ satın alabilecek ve söz konusu bu mallar hibe, vasiyet, miras suretinde de kazanılabilecektir. İki taraf, kendi vatandaşlarına bırakılan işlerden farklı iş kollarıyla da meşgul olabilecek ve iki taraftan biri diğer ülkenin vatandaşlarından, kendi vatandaşlarına kestiği vergi kadar vergi alabilecekti. İki tarafın vatandaşlarının mal varlığının, kanuni sebepler ve tazminatı ödenmek şartıyla istisna edilebileceği de karara bağlanmıştır. Ayrıca yabancılar askerlik hizmetinden muaf tutulacak, şirketler tanınacak ve dava hakkı verilecektir. Bununla birlikte vasiyet, bağışlama, evlenmek, ayrılmak, boşanmak, kayımlık, yani şahsa bağlı haklar millî kanuna tâbi olacaklardı.⁴⁰

3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk-Macar Ticaret İlişkileri

Macaristan, Türkiye’ye elçi olarak atadığı László Tahy aracılığıyla ticaret antlaşması imzalanması için gerekli girişimlerde bulunmuş ve Yerleşme Antlaşması görüşmeleri ile Ticaret Antlaşması görüşmeleri aynı süreçte yürütülmüştür. Türk-Macar Ticaret Antlaşması görüşmeleri, 1924 yılı itibari ile söz konusu olmaya başlamıştır. Tahy, hükümetinin de yakından istediği bir ticaret antlaşması fikrini Fethi Bey hükümetinin Ticaret Bakanı olan Ali Cenani Bey’e açmıştır. Bununla birlikte Ali Cenani Bey’e, iki ülke arasında imzalanacak olan muhtemel bir antlaşmanın iki ülkenin de çıkarına olacağını, diğer taraftan böyle bir antlaşmanın Türkiye’yi istenmeyen bir duruma sürüklemeyeceğini dile getirmiştir. Tahy dahası, böyle bir antlaşma ile kurulabilecek ekonomik ilişkilerin iki ülkeyi daha da yakınlaştırabileceğini ve önemli avantajlar sağlayabileceğini ifade etmiştir. Ali Cenani Bey ise Tahy’nin sözlerine karşılık olarak konuyla ilgili olarak teorik anlamda Bakanlar Kurulunun ilgileneceğini ve konunun görüşülmesinden sonra kendisine bilgi verileceğini söylemiştir.⁴¹ Tahy, 1924 yılının sonlarına doğru Ticaret Antlaşması önerilerini tekrar Türk tarafına sunmak üzere Ankara’ya seyahat etmiştir. Tahy bu sefer, daha önce görüşme fırsatı yakalayamadığı Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşti Aras ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede Tahy, Macar hükümetinin antlaşma hususundaki önerisini yinelemiştir. Bu öneriye karşılık Türk tarafı da antlaşma hakkında istekli tavrını ortaya koymuştur.

1925 yılında iki ülke arasında imzalanması planlanan Ticaret Antlaşması ile ilgili daha ciddi girişimler yaşanmıştır. Tahy, Türk Ticaret Bakanına Macaristan’ın Ticaret Antlaşması taslağını iletmış ve Türk tarafının önerilerini beklemeye başlamıştır. Ali Cenani Bey, Tahy’e Türk önerisinin hazırlanmasının hemen ardından kendisine bildirileceğini iletmıştır. Tahy, Ankara’da bulunan yardımcısına bu konu hakkında talimat vererek gelişmelerden kendisini haberdar etmesini istemiştir. Bu arada Tahy, görüşmeler devam ederken Türkiye’nin Lozan Barış Antlaşması’nı imzalayan devletlere karşı ticaret antlaşmaları doğrultusunda gösterdiği indirimleri ve ayrıcalıkların Macaristan için de gösterilmesini beklediğini ifade etmiştir.⁴²

1925 yılının mart ayında Aras ile aynı konu üzerine bir görüşme yapan Tahy, Türk Dışişleri Bakanından olumlu sözler aldığını belirtmiştir. Tahy, Macaristan Dışişleri Bakanlığına göndermiş olduğu raporunda, Türk

³⁸ MOL, K69 761. bağ 1924-1925 1-a dosya, 3 Nisan 1924 tarih ve 67040/924 sayılı .

³⁹20 Aralık 1926 da imzalanan Yerleşme Antlaşması dahilinde geçmişte Türkiye’de yaşayan Macarların yine Türkiye’deki gayrimenkullerinin ve sahiplerinin tanınması söz konusu olmuştur. Çünkü Türkiye’de Macarlara ait gayrimenkullerin tanınması meselesi daha önce imzalanan dostluk antlaşmasında yer almamış, böyle bir madde 1926 yılında imzalanan antlaşmanın maddelerine dahil edilmiştir. bkz. MOL, K 69 761. bağ 1926-1927 I-b. dosya İstanbul’dan 14 Mayıs 1927 tarih ve 811 kig/1927 sayılı rapor; Saral, *age*, s. 301.

⁴⁰ Namal, *age*, s. 47-48; Saral, *age*, s. 302-303.

⁴¹ MOL, K 69 761. bağ 1924-26 I-a, 9 Aralık 1924 tarihli ve 76/pol sayılı rapor.

⁴² MOL, K 69 761. bağ I-a 1924-25, İstanbul’dan gönderilen 21 Ağustos 1925 tarihli ve 1749/gazd.res sayılı rapor.

tarafının pek çok ülke ile çeşitli antlaşmalar imzaladığına dikkat çekerken, artık Türkiye'nin Macaristan ile de antlaşma yapmak konusunda oldukça istekli olduğunun altını çizmiştir. Tahy, Türkiye'nin Macaristan ile ticaret ve yerleşme antlaşması yapmaya oldukça değer verdiğini ve olası bir antlaşmanın basit bir antlaşma olmasından ziyade düzenli ve resmi anlamda bir antlaşma olmasını istediğini söylemiştir. Tahy, yine burada antlaşmanın imzalanması süresince daha iyi sonuçlar elde etmek amacıyla Macar bir uzmanın yanında bulunup bulunmamasının Macar Dışişleri Bakanınca uygun olup olmadığını sormuştur.⁴³ Macar hükümeti Türkiye ile imzalanması planlanan antlaşma hususunda Tahy'e olan güvenini açıkça belirtmiş ve onu bu müzakerelerin görüşülmesi ve neticelenmesi için tam yetkili olarak görevlendirmiştir. Sonuç olarak, Tahy'nin uzun zamandır uğraş verdiği mesele açıklığa kavuşmuş ve Lozan Barış Antlaşması'nın hükümlerini ileri sürerek Macaristan ile antlaşmadan kaçınan Türk tarafı tutumunu biraz daha yumuşatmıştır. Böylece Türk hükümeti geçici bir ticaret antlaşması (*traite douanier*) seçeneğini söz konusu yapmıştır. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, bu seçenek doğrultusunda karşılıklı olması durumunda nota teatisi yoluyla bir antlaşma imzalanmadan geçici bir antlaşma yapabileceklerini dile getirmiştir.⁴⁴ Dışişleri Bakanının bu sözlerinden yaklaşık bir ay sonra Türk hükümeti, Macaristan ile ticaret antlaşması yapmak için görüşmelere başlamak istediğini Tahy'e bildirmiştir.⁴⁵

Gerekli ön hazırlıkların ardından Türk-Macar Ticaret ve Gümrük Tarifesi Antlaşması görüşmeleri 4 Ağustos 1925 tarihinde başlamıştır. İki devlet arasındaki görüşmeler Tevfik Rüştü Aras tarafından başlatılmış ve Aras, Fransızca olarak delegeleri selamlayarak iki kardeş ülke arasındaki görüşmelerin başarılı bir şekilde sonuçlanmasını ve iki ülkenin ekonomik anlamda daha da yakınlaşmasını temenni etmiştir. Tahy de Fransızca olarak Aras'ın sözlerine Macar delegelerinin başkanı olarak cevap vermiş, görüşmelerin başarı ile sonuçlanması ve hızlı bir şekilde amaca ulaşmak için ellerinden gelenin en iyisini yapacaklarını dile getirmiştir. Görüşmeler Aras'ın ayrılmasından sonra başlamıştır. Türk tarafını Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey, eski Budapeşte Başkonsolosu Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) ve Gümrük İdare Dairesi Müdürü Şevket Bey temsil etmiştir. Görüşmelerde Ticaret Bakanlığından üç kâtip de hazır bulunmuştur. Görüşmelere Macar tarafı adına elçi Tahy ve Türk tarafı adına Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey başkanlık etmiştir. Tahy, oturumda söz konusu olan Yerleşme Antlaşması'nın Avusturya-Türkiye arasında yapılan Yerleşme Antlaşması temelinde hazırlandığını beyan etmiştir. Görüşmeler sonunda Türk tarafı, kendi önerisini yakın zamanda Macar tarafına bildireceğini söylemiş ve görüşme sonlanmıştır.⁴⁶

Görüşmeler, bazı sıkıntıların yaşanmasına rağmen kısa zaman sonra sonuca ulaşmıştır. Buna göre, Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan arasında nota teatisi yoluyla bir *modus vivendi* (geçici antlaşma) antlaşması yapılmış ve 31 Ağustos 1925 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmaya göre, Türk menşeli mallar Macaristan'da önemli haklardan istifade ederken, Macar menşeli mallar da Türkiye'de Lozan Barış Antlaşması'nda belirlenen gümrük tarifesine göre haklar elde etmiştir. Nitekim Macar Maliye Bakanlığı, gümrük noktalarına 1 Eylül 1925 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti menşeli malların en ziyade müsaadeye tabii olacağı talimatını vermiştir. Antlaşma Tahy'nin çekincelerine rağmen, bazı eleştiriler dışında Macar Meclisi tarafından sorunsuzca onaylanmıştır. Macar hükümeti Türkiye'yi, gelecekteki iktisadî ihracatları açısından Macar çıkarlarına geniş perspektif kazandıracak devletler arasında görmüştür. O dönemdeki Türk-Macar ticari ilişkileri de bu bakış açısı etrafında şekillenmiştir.⁴⁷

1925 yılında yapılan geçici Ticaret Antlaşması sonrasında iki tarafında yeni istekleri ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda ticaret antlaşmasının maddeleri ve iki ülke arasındaki ticaretin geliştirilmesi için yeni görüşmeler başlamıştır. Macaristan hükümeti, antlaşma hususunda kendi önerisini Türk hükümetine Tahy aracılığıyla sunmuştur. 1925 yılının Kasım ayında Türk hükümeti Macaristan'ın daha önce kendilerine sunmuş olduğu öneriye karşın kendi önerisini Macar Elçilik Ataşesi Répási ile Tahy'e ulaştırmıştır. Tahy'e ulaşan bu öneride, Türk hükümeti her bir ürün için en çok tercih edilen oranlardan daha fazla tarife indirimi istemiştir. Tahy'e göre Macar hükümeti, Türk hükümetinin bu yaklaşımına karşın yalnızca Lozan tarifelerine göre izin verebileceğini belirtmiştir. Türk hükümetinin antlaşma konusundaki bu yaklaşımı bir anlamda Tahy'i endişelendirmiş ve onda müzakerelerin karmaşık ve uzun bir zaman alacağı izleniminin oluşmasına neden olmuştur.⁴⁸

Türkiye, gümrük oranları daha yüksek olan devletler karşısında yaptığı antlaşmaların kendisi açısından büyük çıkarlar sağlamadığı için bazı önlemler almak mecburiyetinde kalmıştı. Tahy, görüşmeler esnasında gümrük antlaşması hususunda Türklerle gümrük politikası nedeniyle bazı tartışmaların yaşandığını raporlar yoluyla Macar Dışişleri Bakanlığına iletmiştir. Tahy, Türk tarafında, Macaristan ile böyle bir antlaşma yapmanın herhangi bir şekilde Türk çıkarlarına faydalı olamayacağına düşünülüşünün de belirtmiştir.⁴⁹

⁴³ MOL, K 69 761. bağ 1924-26-I-a. dosya, 21 Haziran 1925 tarih ve 11/pol/1925 sayılı rapor.

⁴⁴ Saral, *age*, s. 347-348.

⁴⁵ MOL, K 69 761. bağ -I-a, 20 Temmuz 1925 tarihli telgraf.

⁴⁶ MOL, K 69 761. bağ 1924-26 I-a. dosya 4 Ağustos 1925 tarih ve 296 / A-kig szám / 1925 sayılı rapor; Saral, *age*, s. 34.

⁴⁷ Saral, *age*, s. 344-350.

⁴⁸ MOL, K 69 761. bağ, 1924-26 I-a. dosya, 13 Kasım 1925 tarihli ve 2334/gazd.res/1925 sayılı rapor.

⁴⁹ MOL, K 69 761. bağ 1924-26 I-a. dosya 8 Aralık 1925 tarihli ve 581.A/adm.res sayılı rapor.

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRK-MACAR İKTİSADİ İLİŞKİLERİ (MÜZAKERELER-BEKLENTİLER-NETİCELER 1923-1938)

Görüşmelerde Türk heyetinin politikası, Meclis'in de kesin bir biçimde savunduğu, Lozan Barış Antlaşması ile çerçevesi çizilen ölçülerden daha ileri gidilmemesinin gerekliliği üzerineydi. Bununla birlikte hiçbir devletle Avusturya ile daha önce imzalanan fakat yürürlüğe girmeyen ve karşı tarafa önemli imtiyazlar sağlayan bir ticaret antlaşması yapılmaması düşünülmekteydi. Türk tarafında, Lozan'ın ticaretle ilgili hükümlerini içeren kısmındaki yükümlülüklerinin sona ermesiyle birlikte her devletle bireysel tarife antlaşmalarına dayalı bir zeminde antlaşma yapmaları beklentisi oluşmuştu. Türk tarafının bazı çekinceleri de ticaret antlaşması görüşmelerine etki eder nitelikteydi. Bu çekincelere göre, tüm yabancı temsilciler arasında ilk ticaret müzakereleri görüşmesi yürütülen ülkelerden biri Macaristan'dı. Macar tarafını temsil eden Tahy tarafından verilebilecek imtiyazlar ticaret müzakereleri yürütülen diğer devletlere olumsuz bir örnek teşkil edebilirdi. Böyle bir durumda, Türkiye ile antlaşma yapacak üçüncü ülkeler Macaristan'dan daha avantajlı koşullarda antlaşma tezimi hazırlamak için çaba gösterebilirlerdi. Bunun nedeni de Lozan sonrasında Türkiye'nin ticaret uygulamaları hususunda nasıl bir yol izleyeceğinin merak konusu olmasıydı.⁵⁰

Tahy, 1926 senesinin Temmuz ayında İstanbul'dan Ankara'ya geçerek Türk heyeti ile müzakerelere başladı. Müzakerelerde Türk heyetinde Ticaret Bakanı Ali Cenani Beyin yanında Dışişleri Bakanı Aras da hazır bulunmuştur. Tahy, müzakerelerin başında Macar hükümetinin karşılıklı olarak en ziyade indirim prensibine dayalı olarak Türk hükümeti ile Ticaret Antlaşması imzalamak istediklerini belirtmiştir. Bu tutuma karşılık olarak Türk tarafı, Tahy'nin ifadelerinde Türkiye'nin ticaret politikasına uygun olmayan bazı noktaların olduğuna dikkat çekmiştir. Bunun üzerine Tahy, Türk tarafının istediği antlaşma şekline ve bu antlaşmada yer alan çeşitli başlıklara değinerek, Türk tarafını ikna etme yoluna gitmiştir. Müzakere boyunca Türk tarafı kendi ticaret politikası ilkelerine dayanarak, Tahy'yi bu konuda aydınlatmıştır. Türkiye, Macaristan ile imzalanması düşünülen böyle bir ticaret antlaşmasını Türk Meclisi'nin de sert bir şekilde savunduğunu dile getirmiş, ayrıca Lozan Barış Antlaşması ile tespit edilen ölçülerden daha ileri gidilmeyeceğini karşı tarafa beyan etmiştir. Türk heyeti ayrıca, Türkiye'nin hiçbir devletle önceden Avusturya ile imzalanan fakat yürürlüğe girmeyen ve karşı tarafa önemli imtiyazlar tanıyan ticaret antlaşması imzalamak niyetinde olmadıklarını ifade etmeye çalışmıştır. Burada Türkiye'nin en önemli isteği, Lozan'ın ticaret hükümlerini düzenleyen bölümünün yükümlülüklerinin sona ermesinin ardından her devletle bireysel tarife antlaşmaları yapmak olmuştur. Bu şekilde Türkiye, daha önce imzaladığı bir antlaşmaya bağlı kalmadan kendi istekleri doğrultusunda, yabancı devletler ile antlaşmalar imzalayabilecektir. Türk heyetinin diğer bir isteği de, tarife indirimi yapılması olmuştur. Türkiye, ticaret listesinde bulunan "B" listesine ait ürünlere Lozan Barış Antlaşması'nda yer alan eşit hakları göstermeyi taahhüt ederken, geniş bir kapsam içeren "D" listesi içinde Macaristan'a büyük kolaylık gösterebileceklerini belirtmiştir.⁵¹

Tahy, Türk heyetinin bu tutumu karşısında karşı tarafın teorik olarak hangi bakış açısına sahip olduğunu görmüştür. Türk heyetinin Lozan Barış Antlaşması ile tespit edilen ölçülerden daha ileri gitmek istemediğini gören Tahy, ayrıca bu yaklaşımın Parlatmentonun da tereddütsüz tutumu olarak gördüğünü Macaristan Dışişleri Bakanlığına bildirmiştir. Macar elçisinin edindiği izlenime göre, Türkiye daha önce bazı devletler ile imzaladığı en ziyade imtiyazlara dayanan genel antlaşmalar imzalamaya yanaşmamaktadır. Daha ziyade, endüstriyel antlaşmalar yaparken bunu çıkarları doğrultusunda kendi planları dâhilinde yapmak istiyor ve daha önce yaptığı antlaşmalar sebebiyle belirli maddelere bağlı kalmak istememektedir. İki taraf arasındaki görüşmelerde, Türkiye ile Macaristan arasındaki söz konusu olan Ticaret Antlaşması'nın 1927 yılının mart ayına kadar uzatılması gerektiği vurgulanmış, bunun sebebi olarak da aralık ayında imzalanan gümrük yasasına göre geçici antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra sayılmak üzere en geç 1927 yılının Şubat ayına kadar yürürlükte kalacağı söylenmiştir. Tahy'e göre böyle bir söylemdeki amaç, Türkiye ile benzer ticaret antlaşmalarını imzalayan devletlere ticaret antlaşmalarının en geç 1927 yılının Şubat ayına kadar geçerli olacağını göstermektir. Yani Türkiye, Lozan Barış Antlaşması dahilinde yapmış olduğu antlaşmaların bu tarihten itibaren geçersiz sayılacağını göstermek niyetinde olmuştur.⁵²

Macaristan hükümeti, gümrük tarifesi sözleşmesini imzalamak hususunda Türk tarafına baskı yapmak istememiş, daha ziyade güvenilir temellere dayanan, karşılıklı eşit muamele esasına göre bir antlaşma yapma siyaseti uygulama yoluna gitmiştir. Macar tarafı, gümrük antlaşması imzalanması hususunda daha hassas bir politika uygulayarak zorlayıcı bir tutum sergilemekten kaçınmıştır. Onlara göre, eğer Türk hükümeti Macaristan'a gümrük vb. meselelerin çözümünde başka devletlerle aynı politik yaklaşımı sergilerse veya en iyi imtiyazları gösterirse, Macaristan da, Türk mallarının Macaristan'a en iyi gümrük tarifesiyle girişine ve en uygun imtiyazlardan faydalanmasına olanak sağlayacaktır. Hâlihazırda Macaristan, başka devletlere bazı imtiyazlar vererek imzaladığı ticaret ve gümrük antlaşmalarındaki gibi, Türkiye ile de benzer bir antlaşma imzalamış, Türkiye de bu antlaşmaların maddeleri gereği bazı önemli kazanımlar elde etmiştir. Macaristan,

⁵⁰ Saral, *age*, s. 348-349.

⁵¹ MOL, K 69 761. bağ 1-a 1924-1935 İstanbul'dan 31 Temmuz 1926 tarih ve 64 res/1926 sayılı rapor.

⁵² MOL, K 69 761. bağ 1-a 1924-1935 İstanbul'dan 31 Temmuz 1926 tarih ve 64 res/1926 sayılı rapor.

Türkiye'ye önemli ticari imtiyazlar verdiğini savunurken, Türkiye'nin ise buna karşılık Lozan'da başka devletlere vermiş olduğu bazı imtiyazları Macaristan için göstermemesinden ve Lozan'ın maddelerinden ayrı bir antlaşma yapmak istemesinden yakınmaktadır.⁵³

Uzun görüşmelerin ardından Türkiye ile Macaristan arasında 20 Aralık 1926'da Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Aynı tarihte Yerleşme Antlaşması da uzatılmıştır. Bu antlaşma ile taraflar, birbirlerine en uygun tarifeler ve indirimlerle ürünlerinin ülkelerinde pazarlanmasına olanak sağlamışlardır.⁵⁴ Akabinde, Türk-Macar Yerleşme ve Ticaret Antlaşması'nın maddeleriyle ilgili olan yasa tasarısı TBMM tarafından 23 Mayıs'taki oturumunda tartışmasız olarak kabul edilmiştir.⁵⁵

20 Aralık 1926'da imzalanan Ticaret Antlaşması 1 Eylül 1927 yılı itibari ile sona ereceği için yeni bir antlaşma yapılması konusunda bazı adımlar atılmıştır.⁵⁶ Bu nedenle geçici olarak imzalanan ticaret antlaşmasının yerine daimi bir antlaşma yapılması söz konusu olmuştur. Macar tarafı antlaşmanın uzatılması ile ilgili görüşmelerin başlaması hakkında Türk Dışişleri Bakanlığına bir öneride bulunmuştur. Bu öneri Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından da olumlu karşılanmış, antlaşmanın 3 aylığına uzatılması üzerine görüşmelerin yapılması kararı alınmıştır.⁵⁷ Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda 20 Aralık 1926'da imzalanan geçici ticaret antlaşması 13 Şubat 1927 tarihinde altı aylığına, 16 Ağustos 1927 tarihinde ise 3 aylığına uzatılmıştır.⁵⁸

20 Aralık 1926 tarihinde Türkiye ile Macaristan arasında Ankara'da imzalanan ve 1927 yılında yürürlüğe giren ticaret antlaşmasına göre, Macar tarafı Türkiye'ye Sultanî tipi kuru üzüm, incir, Antep fıstığı, fındık, meyan kökü, zeytinyağı gibi tarım ürünlerine gümrük izni vereceğini taahhüt etmiştir. Buna karşılık Türk tarafı da maden suyu ve mobilya sanayisine dair malların ithalinde Macar tarafına gümrük indirimi olanağı tanımıştır. Ayrıca damızlık at ve tohumluk ithalinde de Macarlara gümrük indirimi sağlanırken Macar tarafı yılda 600 ton tütün almayı Türk tarafına taahhüt etmiştir.⁵⁹

İki ülke arasındaki ticaret ilişkileri 1929 yılı itibari ile hareketlenmeye başlamıştır. Tahy, 1929 yılının Mart ayında sona eren Ticaret Antlaşması'nın tekrar gözden geçirilerek uzatılması hususunda Tevfik Rüştü Aras'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Aras, Tahy'nin söz konusu antlaşma hakkındaki yaklaşımlarına katılarak iki devletin karşılıklı olarak tarife indirimlerine ve karşılıklı imtiyazlara dayanan bir antlaşma imzalamasına istekli olduğunu belirtmiştir. Tahy, yeni bir antlaşmanın her iki tarafın çıkarlarına uygun bir formatta olmasını istemiş, bu konuda daha önceki deneyimlerin gösterdiği üzere 1929 yılına kadar olan ticaret antlaşmalarının Türk ve Macar çıkarlarından çok, üçüncü devletlerin çıkarları için faydalı olduğunu belirtmiştir. Aras'a göre, bu karşılıklı antlaşma zorunlulukları ticari sözleşmede değilse de iki ayrı tüketim idaresi olarak konuyu aynı anda, ancak ayrı bir sözleşme ile düzenleyebilmesi durumunda daha doğru bir yaklaşım olacağı ifade edilmiştir.⁶⁰

Türkiye, 1929 yazında Lozan Barış Antlaşması'nın Türkiye'nin aleyhinde olan kısıtlayıcı ekonomik maddelerinin bağlayıcılığının ortadan kalktığını ve daha önce imzalamış olduğu ticaret antlaşmalarının bu çerçevede sona erdiğini duyurmuştur. Bunun neticesinde de yeni gümrük tarifeleri temelinde antlaşma yapmak amacıyla söz konusu devletleri müzakere yapmaya davet etmiştir. Bu doğrultuda daha önce imzalanan Türk-Macar Ticaret Antlaşması da 26 Eylül 1929 tarihinde sona ermiştir. Antlaşmanın sona ermesinden sonra, Türk ve Macar yetkili mercileri arasında resmî bir mana taşımayan geçici bir antlaşma imzalanmış ve bu antlaşma 1930 yılının haziran ayına kadar yürürlükte kalmıştır.⁶¹

Türk hükümeti, Lozan Barış Antlaşması'nın bağlayıcılığının ortadan kalkması ile 1929 yılına kadar yürürlükte olan gümrük rejimi sona ermiş ve 1929 yılı itibari ile yeni gümrük rejimine geçilmiştir.⁶² Yeni gümrük rejimine geçilmesiyle birlikte Türk hükümeti gümrük tarifesinde değişime gitmiş ve % 13 olan gümrük tarifesi % 46'ya çıkarılmıştır. Bu durum beraberinde bazı olumsuz neticeler getirmiş ve hazinenin ihracat gelirlerinde azalmalar olmuştur. Bu süreçte, dünya ekonomik buhranının da etkisi ile Türk ekonomisinde 1932 yılına kadar geçen sürede bazı değişimler meydana gelmiştir. Bu geçiş süreci içerisinde, sanayileşmede özel sektörün etkisi artmış, fakat gümrük rejiminde yaşanan bağımsızlaşma ile birlikte yerli malların korunması da mümkün olmuştur. Türk hükümeti tarafından ithal edilen bazı malların yerine yerli üretimin teşvik edilmesi politikası da uygulanmaya çalışılmıştır. Türk hükümetinin diğer bir politikası ise ticaret rejimini kapsayan ikili antlaşmalarda ve kliring-takas yoluyla yapılan ticarete kendini göstermiş, ithalatta kısıtlamalar getirilmiş, korumacı bir ticaret

⁵³ MOL, K 69 761. bağ. (tarih belirtilmemiştir.)

⁵⁴ MOL, K 69 761. bağ. 1926-28-I-d, 3 Eylül 1927 tarihli ve 68 326/1927 sayılı rapor.

⁵⁵ MOL, K 69 761. bağ. 1926-28-I-d, 26 Mayıs 1927 tarihli ve 364/A.kig.1927 sayılı rapor.(kopya)

⁵⁶ MOL, K 69 761. bağ. 1926-28-I-d, 31 Ağustos 1927 tarihli ve 114.210/1927 sayılı rapor.

⁵⁷ MOL, K 69 761. bağ. 1926-28-I-d, 2 Ağustos 1927 tarihli ve 469/A.kig/1927 sayılı rapor.

⁵⁸ Namal, *age*, s. 206.

⁵⁹ Saral, *age*, s. 373.

⁶⁰ MOL, K 69 761. bağ I-c 1929-1932, 3 Şubat 1930 tarihli ve 18/A.adm.res/1930 sayılı rapor.

⁶¹ MOL, K 69 761. bağ. 1929-1932-I-c, 23 Mayıs 1930 tarihli ve 2456-pol sayılı rapor.

⁶² Bu konuda bkz. MOL, K 69 761. bağ I-c 1929-1932, 6 Nisan 1929 tarihli ve 418/kig/1929 sayılı rapor.

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRK-MACAR İKTİSADİ İLİŞKİLERİ (MÜZAKERELER-BEKLENTİLER-NETİCELER 1923-1938)

rejimi yaklaşımı benimsenmeye başlanmıştır.⁶³ Türk hükümeti Lozan Barış Antlaşması'nda yer alan gümrük tarifelerini değiştirirken, Macaristan ile olan gümrük tarifelerini de düzenlemiştir. Bu değişiklik hakkındaki müzakereler ise zorlu görüşmelere sahne olmuştur.⁶⁴ Türkiye, yeni gümrük tarifelerinin imzalanması hususunda İtalya, Almanya, İngiltere ve Fransa ile de uzun görüşmeler gerçekleştirmiştir.⁶⁵ Yürürlükte olan Türk-Macar Ticaret Antlaşması da 12. madde gereğince sona ermiştir.⁶⁶

Lozan Barış Antlaşması'nın ticaret ile ilgili bağlayıcı kısmı da, 1929 ayının Ağustos ayı ile sona ermişti. Böylece Türkiye, eski gümrük politikasını restore etmeye başlarken, 1929 yılının yaz ayı itibarıyla Türkiye için Lozan Barış Antlaşması'nın kısıtlayıcı ekonomik hükümlerinin bağlayıcılığının ortadan kalkmasının ardından Türk hükümeti yeni bir gümrük tarifesi yürürlüğe koymuş ve sırasıyla o ana dek diğer devletlerle imzaladığı ticaret antlaşmalarının feshini talep etmiştir.⁶⁷ TBMM de yeni gümrük politikası Parlamento da görüşülerek kabul edilmiştir. Yeni gümrük tarifesinin yürürlüğe girmesiyle, ilk olarak İtalya ile yeni gümrük tarifesi müzakereleri başlatılmıştır. Aynı müzakerelerin Macaristan ile de ekim ayında başlaması öngörülmüştür. Türkiye'nin böyle bir antlaşma ile öncelikle takas antlaşmalarında kendi lehine bir denge sağlamak istemiş, aynı zamanda yüksek gümrük tarifesi uygulayarak ulusal endüstrisini de korumayı amaçlamıştır. Türkiye almış olduğu bu kararı hayata geçirirken, Macar elçisi Tahy ise Macaristan Dışişleri Bakanlığına göndermiş olduğu bir raporunda yeni gümrük antlaşmasının yapılmasına kadar Türkiye'den yapılan büyük hacimli tütün alımının da durdurulması tavsiyesinde bulunmuştur.⁶⁸

1929 yılındaki gelişmelerin ışığında Türk ve Macar Ticaret Antlaşması görüşmeleri 1 Nisan 1930 tarihinde başlamıştır.⁶⁹ Türk heyeti, Macaristan'a tütün ticareti konusunda zorunlu sorumluluklar dışında gerekli kolaylığı sağlayacağını belirtirken, Macar tarafının 6 yüz bin kg. ispirto ve daha önceki antlaşmalara göre tütün alımları oranının arttırması durumunda yeni ticaret antlaşmasını imzalamaya istekli olacağını belirtmiştir.⁷⁰ Ayrıca, Macar heyetine iki ülke arasındaki ticaret hacmindeki farklılığa dikkat çekmiş ve Macaristan'ın Türkiye'den alacağı tütün ile ticaret dengesinin sağlanabileceğini düşünmüşlerdir. Müzakerelerde Türk heyetinin istekleri göz önüne alınırken, Macar heyeti de kendi istek ve görüşlerinin de Türk heyet tarafından dikkat alınmasını ve bu müzakerelerin ancak o zaman karşılıklı olarak olumlu sonuçları olacağını söylemiştir. Ancak ilk görüşmeler negatif sonuçlar doğurmuştur.⁷¹ Görüşmelerde Macar heyeti, Türk isteklerine karşılık olarak bazı istekleri olmuştur. Macar heyetine göre, 30 bin ya da 20 bin kg ispirto alımı ile, Türkiye'ye 2 bin ya da en son olarak bin adet at gönderilmesi yeterli olabilecekti, damızlık hayvan hususunda da yıllık 100 bin pengö değerindeki ihracat planlanabilirdi. Tarım makineleri hususunda ise yıllık 500 bin pengö değerinde ihracat yapılması gerekecektir. Buna karşılık olarak Macar heyeti 500 bin kg. tütün ithal etmeyi taahhüt etmiştir. Yine Macar heyeti Türk heyetinin Sultanî cinsi üzüm için istemiş olduğu gümrük oranını kendi istedikleri şekilde çözerse, yıllık en az 300 bin kg ya da en fazla 500 bin tütün ithalatına onay vermiştir.⁷² Türkiye ile Macaristan arasında yapılan görüşmeler olumlu sonuç vermiş ve 21 Mayıs 1930 yılında Ankara'da yeni ticaret antlaşmasını imzalamıştır.⁷³ 21 Mayıs 1930 yılında imzalanan antlaşmanın 15 gün içerisinde TBMM tarafından imzalanacağı belirtilmiştir.⁷⁴ Türkiye bu antlaşmayı 7 Haziran 1930 tarihli ve 1690 sayılı kanunla onaylamış ve antlaşma Macaristan'ın da onaylamasından on beş gün sonra 12 Ekim 1930 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁷⁵

⁶³ Saral, *age*, s. 277.

⁶⁴ MOL, K 69 761. bağ I-c 1929-1932, 23 Eylül 1929 tarihli ve 1720/kg/1929 sayılı rapor.

⁶⁵ MOL, K 69 761. bağ I-c 1929-1932, 30 Temmuz 1929 tarihli ve 1349/kg/1929 sayılı rapor; MOL, K 69 761. bağ I-c 1929-193230 Ağustos 1929 tarihli ve 1500/kg/1929 sayılı rapor.

⁶⁶ MOL, K 69 761. bağ I-c 1929-1932, 28 Ocak 1929 tarihli ve 52879 sayılı rapor.

⁶⁷ Saral, *age*, s. 352.

⁶⁸ MOL, K 69 761. bağ I-c 1929-1932, 8 Mart 1929 tarihli ve 207/kg/1929 sayılı rapor.

⁶⁹ MOL, K 69 761. bağ, 1929-1932-I-c, 14 Nisan 1930 tarihli ve 45/A/res-1930 sayılı rapor.

⁷⁰ MOL, K 69 761. bağ, 1929-1932-I-c, 14 Nisan 1930 tarihli ve 45/A/res-1930 sayılı rapor.

⁷¹ MOL, K 69 761. bağ, 1929-1932-I-c, 5 Nisan 1930 tarihli ve 64/A/res-1930 sayılı rapor.

⁷² MOL, K 69 761. bağ, 1929-1932-I-c, 12 Mart 1930 tarihli ve 2134-pol sayılı rapor; 1930 yılı ticaret antlaşması müzakereleri için ayrıca bkz. MOL, K 69 761. bağ I-c 1929-1932, 2 Nisan 1930 tarihli ve 91932-pol sayılı rapor; MOL, K 69 761. bağ I-c 1929-1932, 28 Mart 1930 tarihli ve 91875-pol sayılı rapor; yine, Türkiye'nin 1929 yılında diğer ülkeler ile yeni ticaret antlaşması görüşmeleri yapması hakkında bkz. MOL, K 69 761. bağ I-c 1929-1932, 21 Ekim 1929 tarihli ve 872/A/kg/1929 tarihli rapor; MOL, K 69 761. bağ I-c 1929-1932, 18 Aralık 1929 tarihli ve 950/A/kg/1929 sayılı rapor; MOL, K 69 761. bağ I-c 1929-1932, 19 Aralık 1929 tarihli ve 1051/A/kg/1929 sayılı rapor;

⁷³ İmzalanan Ticaret Antlaşması'nın maddeleri hakkında bkz. MOL, K 69 761. bağ I-c 1929-1932, Türkiye ile 21 Mayıs 1930 yılında imzalanan Ticaret Antlaşması'nın maddeleri ile ilgili protokol, 978 nolu rapor; MOL, K 69 761. bağ, 1929-1932-I-c, 23 Mayıs 1930 tarihli ve 2456-pol sayılı rapor.

⁷⁴ MOL, K 69 761. bağ, 1929-1932-I-c, Ankara'dan gönderilen 22 Mayıs 1930 tarihli ve 31 nolu telgraf.

⁷⁵ Namal, *age*, s. 206.

MÜJDAT KARAGÜLMEZ

Türkiye ve Macaristan 21 Mayıs 1930 yılında Ticaret Antlaşması imzalamış ve daha önce imzalanan ticaret antlaşması yürürlükten kalkmıştır.⁷⁶ Tahy, 1930 yılına kadar ki Türk-Macar ticaret ilişkilerine bakıldığında şu noktaların ön plana çıkmakta olduğunu ifade etmektedir:⁷⁷ (EK-1)

“1. 1930 yılına kadar Türk devletinin Macaristan’dan yapmış olduğu ithalatın değeri çok büyük değildir.

2. Macaristan’ın Türkiye’de tarımsal anlamda çıkarları bulunmaktadır ve bu anlamda Türk devletinin Macaristan ile ticaret yapma isteği desteklenmelidir.

3. Macaristan hükümeti, Türk hükümetinin Macar pazarından farklı mallar ithal etmesi için gerekli çalışmaları yürütmelidir.”

20 Aralık 1926’da imzalanan Ticaret Antlaşması’ndan 1930 yılındaki yapılan antlaşmaya kadar geçen süreçte Macaristan’ın genel ticari faaliyetleri ve iki ülke arasındaki ticaret ilişkileri ile ilgili şunlar söylenebilir; Macaristan hükümeti bu süreçte Türkiye’ye bazı ürünler için gümrük kolaylığı sağlamıştır. Bu ürünler kuru üzüm, incir, fıstık, fındık, meyan kökü, zeytin, zeytin yağı ve halı olmuştur. Türk hükümeti de Macaristan’a maden suyu ve mobilya endüstrisi malzemelerinin Türkiye’ye girişinde kolaylık sağlayacağına dair garanti vermiştir. Macaristan’ın ticaret hacmi Türkiye ile ticaret antlaşması yaptığandan beri iyi yönde bir gelişme göstermiştir. Macaristan 1926 yılında 3,173,000 pengö değerindeki ihracatına karşılık, 8,737,000 pengö değerinde ithalat yapmıştır. Bu rakamlardan da görüleceği üzere ticaret hacminde 5,564,000 pengö değerinde bir açık meydana gelmiştir. Cari açık 1927 yılında 1,349,000 pengö olurken, 1928 yılında ise ihracat oranındaki artış ile ticaret hacminde 1,500,000 pengö değerinde artı bir değer elde edilmiştir. 1929 yılında da 3,500,000 pengö ithalat değerine karşılık toplam ihracat yaklaşık olarak 11,000,000 pengö olan bir değere ulaşmıştır. İhracat değerinin yaklaşık yarısını buğday oluştururken, ispirto, şeker, tarım makineleri ve diğer endüstri ürünleri yükselen bir oranda diğer ihracat ürünlerini oluşturmuştur. Aynı dönemde ithalat oranının tamamı ise tütün olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde tütünün ihracat değeri ise yaklaşık 3,000,000 pengö olmuştur. 1929 yılı itibari ile Macaristan ticaret antlaşmaları dikkate alındığında 2,000,000 pengö ile daha çok ürün ihraç eden taraf olmuştur. Türkiye, 1929 yılının yazı itibari ile Lozan Barış Antlaşması’nın ekonomi ile ilgili bağlayıcı maddelerinden serbest kalmıştır. Bununla birlikte Türkiye, ticaret antlaşması yaptığı ülkeler ile yeni gümrük antlaşmaları yapmıştır. Yaklaşık iki yıldır yürürlükte olan Türk-Macar Ticaret Antlaşması 1929 yılının Eylül ayında sona ermiş ve Türk tarafı Macaristan’ı yeni antlaşma yapmak amacıyla görüşmelere davet etmiştir. Görüşmeler 1930 yılının Mart ayında gerçekleşmiştir. Macar hükümeti de bunun üzerine iki devlet arasında antlaşma dışı bir ticaretin oluşmaması için en ziyade tavizler içeren antlaşma imzalanması hususunda Türkiye’deki Macar Büyükelçiliğine yetkilendirmiştir. Antlaşma dışı ticaret ilişkilerinin olmaması için, 19 Mart 1930 yılında iki devlet arasında Geçici Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. 1929 yılı itibari ile Macaristan Türkiye’den 3,000,000 pengö değerinde tütün ithal ederken, aynı dönemde Macaristan Türkiye’den 1,500,000 pengö değerinde başka ürünler de ithal etmiştir. Buna karşılık, Türkiye 1929 yılı boyunca, Macaristan’dan 5,500,000 pengö değerinde buğday ithal etmiş, yine yün, teknik tramvay malzemeleri ve tarım makineleri de ithal edilen diğer ürünler olmuştur.⁷⁸

Macaristan, Türkiye ile olan ticari ilişkilerine önem vermiştir. 1930’lu yılların başlarında gerçekleşen karşılıklı diplomatik ziyaretlerde siyasi ve kültürel ilişkilerin yanı sıra, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi de hedeflenmiştir. Macaristan’ın bu politikasında dünya ekonomik buhranının yarattığı olumsuz sonuçlarında oldukça etkili olduğu aşikârdır.

Macar Başbakanı Bethlen’in 1930 yılındaki Türkiye ziyaretiyle ilgili olarak Tahy’nin Macar Dışişleri Bakanı Walko Lajos’a gönderdiği raporda şu sözler yer almaktadır:⁷⁹

“İsmet Paşa’nın enerjik siyasi yönetiminin yanı sıra Türkiye’nin ekonomik anlamda kalkınmasını sağlamak istemesi, onun en önemli amaçlarından biridir. Macaristan’ın ekonomik ve özellikle tarım sektöründe olan olumlu deneyimleri ve tecrübeleri nedeniyle Türk tarımının yönetimi için Macar bilim adamları çağrılabilir ve satın alınacak canlı hayvan, makine ve tohumlar bizim için güzel bir kâr olabilir. İsmet Paşa’yı etkileyerek atlarımızın ve ürünlerimizin gösterilmesi ve kullanılabilir üretimimizle bilimsel üretimimizin bir kısmının buraya yerleştirilmesi bizi çok kolay bir şekilde milyonlarca ‘pengö’ kazandırabilir.”

⁷⁶ MOL, K 69 761. bağ. 1929-1932-I-c, 24 Haziran 1930 tarihli ve 2499/adm.res sayılı rapor; MOL, K 69 761. bağ. 1929-1932-I-c, 11 Haziran 1930 tarihli ve 2499/adm.res sayılı rapor.

⁷⁷ MOL, K 69 761. bağ. 1929-1932-I-c, 26 Mayıs 1930 tarihli ve 120/A/res. 1930. sayılı rapor.

⁷⁸ MOL, K 69 761. bağ I-c 1929-1932, Macaristan’ın Türkiye ile olan Ticaret ilişkilerinin görünüşüyle ilgili 7 Nisan 1930 tarihli rapor.

⁷⁹ Macar elçisi Tahy’den Dışişleri Bakanı Walko Lajos’a gönderilen 1 Temmuz 1930 tarihli ve 25-pol sayılı agr; Macaristan’ın Türkiye olan ihracatında atların önemli bir payı olduğu görülmektedir. Türkiye ayrıca, hayvan ıslahı ve hayvancılığın geliştirilmesi için Macar uzmanlardan faydalanmıştır. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Melek Çolak, *Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türkiye’de Hayvancılık Politikası ve Bir Macar Uzman Oszkár Wellmann*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2017.

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRK-MACAR İKTİSADİ İLİŞKİLERİ (MÜZAKERELER-BEKLENTİLER-NETİCELER 1923-1938)

Yine 1931 yılında Bethlen'in Ankara ziyaretine karşılık olarak İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşti Aras Budapeşte'ye gitmişti. Bu ziyaret sonrasında Macar Dışişleri Bakanı Walko ise Tevfik Rüşti Aras'a gönderdiği telgrafta iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin önemine vurgu yapmış, ekonomik ilişkilerin güçlenmesi potansiyeli ile Türk ve Macar uluslarının geleneksel dostluğunun derinleşmesi bakımından mükemmel bir görünüş sergilediğine dikkat çekmiştir.⁸⁰ Türk-Macar ilişkilerinin seyrine dair Peşte'deki Türk Elçiliğinden gönderilen raporda da, iki ülke arasındaki ilişkilerin fevkalade olduğuna vurgu yapılırken Türkiye'nin Macaristan'a olan ihracatının büyük kısmının tütünden oluştuğu, Macaristan'dan ise buğday, at ve ziraat makinelerinin ithal edildiği belirtilmiştir.⁸¹ (EK-3)

Ekonomik buhran diğer pek çok ülkeyi etkilediği gibi Türkiye'yi de etkisi altına almıştı. Bu nedenle Türk hükümeti, ekonomiyi düzeltmek için bazı girişimlerde bulundu. Buhranın derinden hissedilmeye başlanması ile Türk hükümeti öncelikle buhrana karşı yeni kurumlar geliştirilerek iktisadî raporlar ve planlar hazırlamış, kongreler düzenlemiş ve T.C. Merkez Bankası'nı kurarak önlem alma yoluna gitmişti.⁸²

1931 yılının Ocak ayında ise Prag'da dünya ekonomik krizi ve etkilerinin görüldüğü uluslararası bir konferansta tertiplendi ve bu konferansta ticari ilişkilerde mala mal ile takas sisteminin temini üzerinde fikir alışverişi yapılmıştı. Buna göre de ticaret uzlaşmaları veya antlaşmalarında bu sistemin uygulanması düşünülmüştü. Böyle bir sistemin devletleri birbirleriyle antlaşmaya ve ticaret antlaşması imzalamaya sevk edeceği düşünülmüştür. Türkiye, konferansta alınan kararlara uygun olarak adımlar atmıştır. Buna göre, ekonomik buhranın etkilerini silmek ve ekonomisini canlandırmak adına 11940 sayılı iktisadî koruma kararnamesi uyarınca mala mal ile takas, yani taviz sistemine girmiştir. Konferansta alınan kararlar, Türkiye ile Macaristan arasındaki ticaretin şeklinde önemli yenilikler getirmiştir. Kabul gören kararname neticesinde Türk Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu Macar elçisi Tahy ile görüşerek Türk-Macar ekonomik ve ticari ilişkileriyle ilgili bir takım isteklerde bulunmuştur. Menemencioğlu Macar elçisine, iki ülkenin diğer dış ticaret yaptıkları ülkelerle kıyaslayarak, net ticaret hacminin baz alınmamasını, onun yerine ödemeler dengesini ön planda tutarak yeniden hesaplanması fikrini iletmıştır.⁸³

Dünya ekonomik buhranının getirmiş olduğu bunalım sonrasında, Macaristan'ın kendi kendini kurtarması mümkün gözüküyordu. Bu sebeple, Macaristan Başbakanı Gömbös ve kabinesi buhrana karşı birçok tedbir almış ve ticari dengeyi sağlayabilmek için çok uğraş vermiştir. Bunda da başarılı olmuştur. 1932 senesinin Kasım ayı itibari ile Macaristan'ın ithalatının 300.000.000 pengö, ihracatının da 294.000,000 pengö değerinde olduğu görülürken, bu rakamlar alınan tedbirler neticesinde 1933 yılının Kasım ayında ithalat 297.000,000 pengö ve ihracat 355.000,000 pengö değerinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Macaristan Türkiye'den ham tütün, pamuk, taze meyve, halı, çeşitli tohumlar, sabun kökü, taş kömürü ve bazı ürünler ithal ederken, Türkiye'ye elektrikli makineler, kumaşlar, karbonat, kauçuk eşyalar, buhar makinesi, avize ve lambalar, çeşitli motorlar, ziraat makineleri, çeşitli ilaçlar, tuğla, maden eşyalar, değirmen makineleri ve bazı diğer ürünler ihraç etmiştir.⁸⁴

Macaristan Türkiye'ye karşı olan ihracatında artan bir grafik yakalarken, 1932 yılı itibari ile bu oranda azalmaya başlamıştır. İki ülke arasındaki ticaret trafiğini canlandırmak amacıyla Türkiye ile Macaristan arasında 1 Ağustos 1933'te altı aylık bir süre için yürürlüğe giren Kliring ve Takas Antlaşması imzalandı. Nitekim imzalanan Kliring Antlaşması da bu oranın azalmasına hızlı bir çözüm getirememiştir.⁸⁵ Bu durum bazı Macar şirketlerinin hali hazırda geçerli olan antlaşmanın pratik olarak uygulanmasındaki bazı sıkıntılardan yakınmasına neden olmuştur. Lastik ve kauçuk ticareti yapan Macar bir şirket, kendi ürünlerinin Kliring Antlaşması⁸⁶ dâhilinde yer almadığı gerekçesiyle Türk yetkililer tarafından gümrükten yurda girişinin engellenmesi durumuyla karşı karşıya gelmişlerdir. Macar şirketinin yakındığı diğer bir durum ise Türk lirasının Macar pengösünden yüksek olması nedeniyle Macarların, Avusturyalı, İngiliz ve Amerikalı lastik fabrikaları ile yarışmaması olmuştur.⁸⁷

Bu arada, Türk hükümeti ekonomik buhran sonrasında aldığı kararlar doğrultusunda yurt dışından damızlık hayvan alımına kısıtlamalar getirirse de Macaristan'dan 45 bin Türk lirası değerinde damızlık hayvan alımı için izin çıkmıştır. Bu doğrultuda Tarım Bakanlığı Hayvan Yetiştiriciliği ve Hayvan Sağlığı Bölümü Başkanı Ali

⁸⁰ Macar Dışişleri Bakanı Walko Lajos'tan Tevfik Rüşti Aras'a gönderilen 4426 no'lu telgraf.

⁸¹ BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), 030.10.000.000.220.481.15.

⁸² 1929 Ekonomik Buhranı hakkında detaylı bilgi için bkz. İlhan Tekeli, Selim İlkin, *1929 Dünya Ekonomik Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi, Yayın No:30, Şafak Matbaası, Ankara 1977.

⁸³ Saral, *age*, s. 354.

⁸⁴ BCA, 30.10.0.0.232.566.6.; Çolak, *agm*, s. 51-52.

⁸⁵ Petheö Kálmán, "Törökország jelentősége a magyar közgazdaságban", *Közgazdasági Értésítő*, XXIX. évfolyam, 13. Szám, 31 Mayıs 1934, Budapest, s. 23.

⁸⁶ Kliring Antlaşması, bir malın malla değişimi anlamına gelen ve takastan biraz daha gelişmiş olan bir ticaret yapma yöntemidir. Bkz. Saral, *age*, s. 355.

⁸⁷ MOL, K 69 763. bağ I-e-1, Türk-Macar Kliring Antlaşması'nın getirmiş olduğu bazı sorunlar ile ilgili 6 Mart 1934 tarihli yazı.

Rıza Bey ve aynı bölümde başkan olan Mehmet Nurettin Beyin yakın zamanda söz konusu olan alım hakkında Budapeşte'ye bir ziyaret gerçekleştirmeleri söz konusu olmuştur.⁸⁸ 1932 yılı itibari ile Macaristan'dan Türkiye'ye damızlık hayvan ticareti görüşmeleri yapılmıştır.⁸⁹ Macaristan'ın Türkiye'ye damızlık hayvan ihrac etmesinde Türkiye'de hayvan yetiştiriciliği danışmanı olarak görev yapan, Başbakan İsmet İnönü'nün de yakın dostu olan Macar uzman Csiki Ferenc'in ve Kovácsy Béla'nın da büyük katkısı olmuştur.⁹⁰

Bu gelişmeler ışığında, yeni Türk-Macar Ticaret Antlaşması görüşmeleri Kliring sistemi çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Macar elçisi Tahy, 1932 yılının sonlarına doğru Türk Merkez Bankası Başkanı Selahattin Bey ve Türk yetkililer ile pek çok kez Kliring Antlaşması'nın imzalanması hususunda bir araya gelmiş ve müzakerelerde bulunmuştur. Görüşmelerde planlanan antlaşma bünyesindeki bazı maddelerde antlaşma sağlanamamış ve bu nedenle görüşmeler uzun sürmüştür. Macar heyeti, Türkiye'den ithal ettiği tütün hususunda hassas davranmış ve bu konuda zorunlu tütün alımında kendisine bir zorunluluk yüklenmemesini istemiştir. Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi alanında gerçekleştirdiği kalkınma hamlesine rağmen halen önemli bir tarım ülkesiydi ve Türkiye'nin Macaristan'a olan ticaret hacmine bakıldığında, tütün önemli bir yer teşkil etmekteydi. Bu nedenle tütün ticareti meselesi üzerinde taraflar çeşitli taktikler uygulamıştır. Türk heyeti, 25 vagon tütüne karşılık olarak Macaristan'dan at ve damızlık hayvan alımını teklif etmiştir. Macar heyeti ise antlaşma listesinde bulunan ürünlere bakıldığında Türkiye'nin Macaristan'dan en ihtiyaç duyduğu ürünleri almak istediğini belirtirken, Macaristan'ın ise ticaret listesinde bulunan ürünlere bakıldığında kendi ihtiyacına göre ilk sırada olmayan ürünlerin listede bulunduğu eleştirisini getirmiştir. Buna karşın Türk heyeti, endüstri ürünleri konusunda Macarlara büyük kolaylık sağlayacaklarının garantisini verirken, Türk heyetinin görüşmelerde Macar heyetine sunmuş olduğu listenin de yenilenmesi isteğinde bulunmuştur.⁹¹ Macaristan'ın bu dönemde Türkiye'den gerçekleştirdiği ihracatındaki en önemli kalemlerden biri de Macar tekstil sektörü için özel önem taşıyan ham pamuk olarak ön plana çıkmıştır.⁹²

Kliring Antlaşması, görüşmelerinde bazı sorunlarda çıkmaktaydı ve hayli zorlu geçmekteydi. Nitekim bir yıla yaklaşık müzakerelerden sonra antlaşma yolu açılmıştı. Türkiye buna göre Macaristan'a 2,500,000 Türk lirası değerinde bir kota koymuştur. Ayrıca Türk listesinde sadece 2 mal grubu yer almış ve bunlar tütün ve güney meyveleri (narenciye) şeklinde listelenmiştir. Tütün 1,200,000 pengö değerinde iken, güney meyveleri de 300.000 pengö değerindedir. Buna karşın Macar listesinde 31 ayrı ürün yer almıştır. Bu 31 ayrı ürün içinde bütün Macar endüstrisi ve bütün Macar tarımına ait farklı ürünler yer almaktadır. Bu ürünlerin toplam değeri 1,589,000 pengö değerindedir. Bunun karşılığında Türk listesinin toplam değeri ise 1,550,000 pengö değerindedir. Tahy, uzun süren görüşmelerin ardından Macar Dışişleri Bakanından antlaşmanın imzalanması hususunda bir talimat beklediğini belirtmiştir.⁹³ Tahy'nin uzun uğraşları sonrasında Türk hükümeti 31 ayrı üründen oluşan ticaret ürün listesini kabul etmiştir.⁹⁴

Türkiye, Macaristan ile gerçekleştirdiği yeni ticaret antlaşması görüşmelerinde kendi isteği üzerine böyle bir antlaşmanın 4 aylığına yapılmasını ve antlaşma çatısının 600.000 Türk lirasına (1,600,000 pengö) karşılık bir değere sahip olmasını istemiştir.⁹⁵ Görüşmeler sonucunda yeni Ticaret Antlaşması 1 Ağustos 1933 tarihinde imzalanmış⁹⁶ ve 23 Ağustosta yürürlüğe girmiştir. Antlaşma iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm takas antlaşmasıdır ve ikinci bölümde bu antlaşmanın malî işlemleriyle ilgili olan Kliring Antlaşması'dır. Antlaşmaya Türkiye'den 3 ürün dâhil olurken bunlar, tütün, kömür gazı ve güney meyveleri olmuş; Macaristan'dan da 38 farklı ürün listeye girmiştir.⁹⁷ 1933 yılında imzalanan Kliring Antlaşması doğrultusunda Türkiye, Macaristan'a 2,116,000 pengö değerinde ticaret hacmi sınırlaması koymuştur. 1933 yılının sonlarına doğru Türk Ekonomi Bakanlığınca Magyar Kerámiai r.t isimli şirkete şamot tipi tuğla siparişi verilerek bu ürünün antlaşma listesine ek olarak koyulmasına müsaade edilmesi istenmiştir. Böylece orijinal metinde yer alan ticaret hacmi 50.000

⁸⁸ MOL, K 69, 762. bağ, 1930-1934-I-d-I, 18 Ocak 1932 tarihli ve 6/A/res sayılı rapor.

⁸⁹ MOL, K 69, 762. bağ, 1930-1934-I-d-I, 10 Şubat 1932 tarihli ve 50/A.res sayılı rapor.

⁹⁰ MOL, K 69, 762. bağ, 1930-1934-I-d-I, 31 Ağustos 1931 tarihli ve 1705/St/kg/1931 sayılı rapor; MOL, K 69, 762. bağ, 1930-1934-I-d-I, 14 Ocak 1932 tarihli ve 4/A/res sayılı rapor.

⁹¹ Bu müzakereler hakkında bkz. MOL, K 69, 762. bağ, I-d-2, 8 Ekim 1932 tarihli ve 94/Y/1932 sayılı rapor; MOL, K 69, 762. bağ, I-d-2, 9 Kasım 1932 tarihli ve 440/A.res. /1932 sayılı rapor; MOL, K 69, 762. bağ, I-d-2, 11 Kasım 1932 tarihli ve 442/A.res. /1932 sayılı rapor; MOL, K 69, 762. bağ, I-d-2, 15 Kasım 1932 tarihli ve 444/A.res. /1932 sayılı rapor; MOL, K 69, 762. bağ, I-d-2, 16 Kasım 1932 tarihli ve 445/A.res/1932 sayılı rapor; MOL, K 69, 762. bağ, I-d-2, 18 Kasım 1932 tarihli ve 468/A.res/1932 sayılı rapor; MOL, K 69, 762. bağ, I-d-2, 20 Kasım 1932 tarihli ve 446/A.res/1932 sayılı rapor.

⁹² Kálmán, "Törökország jelentősége a magyar közgazdaságban", s. 24.

⁹³ MOL, K 69, 762. bağ, 1933-1939-I-d-3, 2 Temmuz 1933 tarihli ve 66/biz sayılı rapor.

⁹⁴ Kabul edilen liste ve listedeki ürünlerin değerleri için bkz. MOL, K 69, 763. bağ, 1933-1939-I-d-3, 5 Nisan 1933 tarihli ve 29/biz sayılı rapor.

⁹⁵ MOL, K 69, 762. bağ, I-d-2, 26 Ocak 1933 tarihli ve 486/A.res sayılı rapor.

⁹⁶ MOL, K 69 764. bağ, 1934-1938-I-e-2, 1 Ağustos 1933 tarihli ve 82/bis. 1933 sayılı rapor. Antlaşmanın içeriği ve maddeleri için ayrıca bkz. MOL, K 69 764. bağ, 1934-1938-I-e-2, 1 Ağustos 1933 tarihli ve 83/bis. 1933 sayılı rapor

⁹⁷ MOL, K 69, 763. bağ, 1933-1939-I-e-1, 24 Ocak 1924 tarihli Türk-Macar Ticaret hacmi hakkındaki rapor.

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRK-MACAR İKTİSADİ İLİŞKİLERİ (MÜZAKERELER-BEKLENTİLER-NETİCELER 1923-1938)

Türk lirasına eşit olacak şekilde yeni haliyle 2,251,000 pengö değerine yükselmiştir.⁹⁸ 1 Mart 1934 tarihi itibarı ile de Eskişehir şeker fabrikasında kullanılmak üzere 50.000 Türk lirası ve Alpullu Şeker fabrikasında kullanılmak üzere 30.000 Türk lirasına denk gelen tuğla siparişi Türkiye'ye ulaştırılmıştır.⁹⁹

1933 yılının Ağustos ayı itibarı ile yürürlüğe giren ticaret antlaşması, 30 Nisan 1934 yılına kadar geçerliliğini korumuştur. 18 Nisan 1934 tarihinde ise yeni bir ticaret antlaşması yapılmıştır.¹⁰⁰ Bu antlaşma, 1 Mayıs 1934 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁰¹ Yürürlüğe giren yeni ticaret antlaşmasına göre Macarlara ait ürün listesi üç gruba ayrılarak belirlenmiştir. Birinci listede ülkeye gümrüksüz olarak girebilecek ürünler yer alırken; ikinci listenin içeriğinde Türk-Macar ticaretine uygun bir kontenjan listesi belirlenmiş; üçüncü liste ise genel kontenjan listesinde yer alan ürünlerden meydana getirilmiştir. Buna göre, makine çark kayışı, kauçuk, lamba tüpleri, dolmakalem ve kırtasiye, demir fiç, elektrik sayaçları, telefon ve telgraf malzemeleri, tekerlek, potas ve lysoform maddesi gümrükten muaf tutulan ürünler içerisinde yer almıştır. Ayrıca pamuk dokuma, ahşap-metal-demir panjur, lastik ayakkabı, ampul, fayans ve banyo malzemesi gibi ürünler ise özel kontenjane tabii ürünler olarak belirlenmiştir.¹⁰²

18 Nisan 1934 tarihinde Ankara'da imzalanan ve 31 Ekimde sona eren Türk-Macar Takas ve Kliring Antlaşması Türk hükümeti tarafından 3 aylığına uzatılarak, 31 Ocak 1935 yılına kadar yürürlükte kalmasına karar verilmiştir.¹⁰³ Bu antlaşma haziran ayında bozulmuş ve antlaşma hükümlerince 25 Haziran 1935'te durumun usule uygun şekilde bildirilmesi Bakanlar Kurulu tarafından uygun bulunmuştur.¹⁰⁴ Söz konusu antlaşma, 22 Temmuz 1935 ve 24 Ağustos 1935 tarihlerinde 1 aylığına uzatılmıştır.¹⁰⁵

Türk ve Macar heyetleri 1935 yılı itibarı ile yeni ticaret antlaşması üzerine Budapeşte'de gerçekleştirdikleri müzakereleri 3 Ekimde bitirmiştir. Görüşmeler sonunda Türkiye ve Macaristan arasında 1933 ve 1 Mayıs 1934'te yürürlüğe giren antlaşmaların yerine, 16 Ekim 1935 yılında yeni bir ticaret antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma, 1934 yılı antlaşmasına benzer şekilde, Türkiye ile ticaret yapan Macar şirketlerinin borçlarının tamamını veya büyük bir kısmının ödenmesi hususunda garanti vermelerini içermektedir. Ayrıca yeni bir antlaşma yapılmasına Türk tarafınca da ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunun nedeni, Macar mal ithalatçılarının borçlarını zamanında ödeyememeleriydi.¹⁰⁶ Bu antlaşmaya göre, Türkiye'den ithal edilecek hangi ürünlere gümrük kolaylığı sağlanacağı ifade edilmiştir.¹⁰⁷ Bununla beraber 1 Mayıs 1934'ten 30 Nisan 1935'e kadar 529a, 529b, 551, 558e, 652 ve 653 başlıkları altında yer alan makineler Türkiye'ye toplamda 816,550,68 pengö değerinde ürün gelmiştir.¹⁰⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere 1935 yılı itibarı ile Macar makineleri Türkiye'ye olan ihracatlarında önemli bir yer tutmaktadır.¹⁰⁹

Yine iki ülke arasında Macar resmi makamları tarafından açıklanan rakamlara göre 1 Mayıs 1934'ten 30 Nisan 1935'e kadar ki toplam ticaret hacmi şu şekildedir; Macaristan'dan Türkiye'ye yapılan toplam ticaret hacmi değeri 3,025,092 pengö iken, belirtilen dönem içerisinde Türkiye'den Macaristan'a olan toplam ticaret hacmi değeri ise 882,936,69 pengö olmuştur. Yine aynı dönemde Türk resmi makamları tarafından açıklanan rakamlara göre; Macaristan'dan Türkiye'ye yapılan toplam ticaret hacmi değeri 2,573,172,90 pengö olurken, Türkiye'den Macaristan'a olan toplam ticaret hacmi değeri ise 916,347,60 pengö olmuştur. Türk resmi makamlarına göre iki devlet arasındaki ticaret hacmi arasındaki toplam değer de 1,656,825,30 pengö olurken, iki taraf arasındaki rakamsal farklılığın sebebi de, Türk yetkili makamlarınca ticaret hacminin bir ay eksik hesaplanması olarak gösterilmiştir. Bu rakamlar Budapeşte Ticaret Odası tarafından yeterli görülmesi de, Macarların lehinde olması nedeniyle sevinçle karşılanmıştır.¹¹⁰ (EK-2)

⁹⁸ MOL, K 69, 763. bağ, 1933-1939-I-d-3, 14 Aralık 1933 tarihli ve 2036/A.kig/1933 sayılı rapor. Macar elçisi Tahy tarafından Tuğla siparişinin yanında Kliring Antlaşması dahilinde çeşitli izolasyon malzemelerinin listeye konmasına da izin verilmesi de talep edilmiştir. bkz. MOL, K 69, 763. bağ, 1933-1939-I-d-3, 23 Kasım 1933 tarihli ve 1817/A.kig.1933 sayılı rapor.

⁹⁹ MOL, K 69, 763. bağ, 1933-1939-I-e-1, 1 Mart 1934 tarihli ve 501/1934 sayılı rapor.

¹⁰⁰ MOL, K 63, 289. bağ, 14 Ocak 1935 tarihli ve 2-pol sayılı yıllık rapor.

¹⁰¹ Antlaşmanın imzalanması hususundaki görüşmeler için bkz. BCA.030.10.000.000.232.566.16.

¹⁰² Saral, *age*, s. 355-356.

¹⁰³ MOL, K 69 764. bağ, 1934-1938-I-e-2, 3 Ocak 1935 tarihli ve 15/1935 sayılı rapor.

¹⁰⁴ Namal, *age*, s. 210.

¹⁰⁵ Saral, *age*, s. 357.

¹⁰⁶ MOL, K 69 764. bağ, 1934-1938-I-e-2, 8 Ekim 1935 tarihli ve 55.653/4.1935 sayılı rapor.

¹⁰⁷ MOL, K 69 764. bağ, 1934-1938-I-e-2, 16 Ekim 1935 tarihli ve 176.523/1935 sayılı rapor.

¹⁰⁸ 1935 yılı itibarı ile Türkiye'ye ihraç edilen makineler şunlardır: Elektrik akımölçerler, telgraf ve telefon, tarım makineleri, buhar makinesi, motor parçaları, transformatör ve motorlar, tulumba (pompa), değirmen ve kırma makineleri. Bkz. MOL, K 69 764. bağ, 1934-1938-I-e-2, 25 Temmuz 1935 tarihli ve 1678/1935. sayılı rapor.

¹⁰⁹ Türkiye'deki Macar ziraat makineleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Yücel NAMAL, "Türkiye'de Macar Ziraat Makine ve Aletleri: Hofherr Schrantz Clayton Shuttleworth Macar Ziraat Fabrikası Örneği", *Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl-Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı*, Ed. Yücel NAMAL, Kitabevi, İstanbul 2020, s. 315-356.

¹¹⁰ MOL, K 69 764. bağ, 1934-1938-I-e-2, 22 Temmuz 1935 tarihli ve 1669/1935 sayılı rapor.

Türkiye, 1935 yılındaki ticaret antlaşmasına göre Macaristan'dan ithal ettiği malları iki kategoriye ayırmıştır. İlk kategorideki ürünlerde bir kota belirlenmemiş ve Türkiye'ye girebilmelerine imkân sağlanmıştır. İkinci kategorideki ürünlerin ise belirlenen sınırlı kontenjanlar dâhilinde ihraç edilmeleri düşünülmüştür. Türk hükümeti, antlaşma gereğince ikinci listede bulunan ürünler için ayrılan kontenjanın tükenmesi halinde, Macar Elçiliğine, kontenjanı aşan miktarlar dâhilinde ithalat izni vermeyi taahhüt etmiştir.¹¹¹

1936 yılında Türkiye'nin Macaristan'a olan ihracatında azalmalar gerçekleşmiştir.¹¹² 1937'de ticaret antlaşmasının yeniden görüşüldüğü süreç, Türk-Macar ekonomik ilişkileri için en zorlu dönemlerden biri olmuştur. 1935'te imzalanan antlaşma, 1936'da Türkiye aleyhindeki ticaret dengesini olumsuz yönde etkilediği için feshedilmiştir. Nisan 1937'de Ankara'ya gelen bir Macar ekonomik delegasyonu, yeni bir sözleşme için görüşmeleri başlatmıştır.¹¹³

Bu görüşmelerin sonucu olarak öncelikle iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerinin sekteye uğramaması için 16 Nisan 1937'de yürürlükten kalkacak olan 16 Ekim 1935 tarihli Türk-Macar Ticaret Antlaşması uzatılmış ve 27 Ekim 1937 yılında yeni Türk-Macar Ticaret Antlaşması imzalanarak, 1 Temmuz 1937'de yürürlüğe girmiştir. Antlaşma ile birlikte Türk hükümeti yeni bir ticaret sistemini uygulamaya koymuştur. Bu yeni sisteme göre Türkiye'ye döviz garantisi veren ülkelere Türkiye'ye sınırsız mal sokabilmenin yolu açılmıştır. Nitekim Macaristan'ın ise ülkeye sokabileceği mallar ikili antlaşmada belirlenen kıstaslar ile sınırlı kalırken, bu düzenleme Macaristan'a büyük imtiyazlar getirmemiştir.¹¹⁴ Türkiye ile Macaristan arasında 27 Ekim 1937 yılında imzalanan yeni Ticaret Antlaşması'na göre sadece yıllık 200,000 pengö ile sınırlandırılmış olan doğu halılarının ve kömür haricinde Macaristan'a giriş yapan bütün Türk mallarına kota uygulanmıştır. İmzalanan ticaret antlaşmasının müzakereleri sırasında Macar heyeti Türkiye'ye sınırsız mal sokabilme hususunda kendilerine de ayrıcalık tanınması konusundaki isteklerini ortaya koymuş, fakat bu istekleri Türk hükümeti tarafından kabul görmemiştir.¹¹⁵

Macaristan'ın Türkiye'ye ihraç ettiği ürünler iki liste halinde listelenmiştir. İlk listede yer alan ürünlerin Türkiye'ye girişlerinde herhangi bir sınır koyulmazken, ikinci listede yer alan ürünlere ise belirli derecede sınır getirilmiştir. Türkiye 1937 yılı göz önüne alındığında artık kömür üretiminde önemli bir ülke konumuna yükselirken, 1938 sonuna kadar 10.000.000 ton kömür çıkartılması planlanmıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin, Macaristan'ın tüm kömür gazı ihtiyacını karşıladığı görülmektedir. Türkiye, krom üretiminde dünyada ilk sırada yer alırken, 1937 yılı itibarı ile Macaristan, kromu işleyecek yeterli donanıma sahip fabrikaların olmaması nedeniyle Türkiye'den krom ithal edememiş, bunun yerine ihtiyacı olan kromu Almanya aracılığıyla temin etmeye çalışmıştır. Tarım alanındaki ilerleyişiyle dikkat çeken Türkiye, Macaristan'a tarım ürünleri ihraç etmeye devam etmiştir. 1937 yılında Türkiye'den Macaristan'a kayda değer ölçüde narenciye ve taze meyve-sebze gönderilmiştir. Ayrıca deri işlemekte kullanılan madde ve ham tütün diğer ihraç edilen ürünler olmuştur.¹¹⁶

1938 yılı itibarı ile yürürlükte olan Türk-Macar Ticaret Antlaşması dâhilinde Macaristan'ın Türkiye'ye sadece antlaşma dâhilinde olan ürünlerin ticaretine izin verilmiş, sadece ikili antlaşmada belirlenen malların ihracatının yapılabilmesi ile ilgili sınırlama getirilmiştir.¹¹⁷ 1938 yılında Türk hükümeti tarafından iki ülke arasındaki mal hareketliliğindeki azalmayla ilgili düzenlemeler yapılmış ve bu azalmayı dengelemek için bir liste oluşturulmuştur. Atılan bu adımlara rağmen 1938 yılında Atatürk'ün ölümü sonrasında Macarların Türk ekonomisindeki etkisi azalma göstermiş ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'na gidilen süreçte Macarların Türk endüstrisine yaptıkları yardımların olduğu altın çağ sona ermiştir.¹¹⁸ Bu durumun ortaya çıkmasında Macaristan'daki totaliter rejimin takip revizyonist politikanın da etkili olduğu söylenebilir. Çünkü Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı süreçte statükonun devam etmesi destekleyen bir dış politika takip etmiş ve bu doğrultuda Macaristan'ın karşısında yer alan İngiltere ve Fransa gibi devletlerle ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiştir.

¹¹¹ MOL, K 69 762. bağ 762 I-d-2 28 Aralık 1935 tarihli ve 3287/1935 sayılı rapor ; Saral, *age*, s. 357.

¹¹² MOL, K 69 764. bağ, 1934-1938-I-e-2, 2 Mart 1937 tarihli ve 325/1937 sayılı rapor.

¹¹³ Tóth Ágnés, *Magyar Lendkerekek Az Új Törökország Gépezetében, Avagy Gazdasági és Kulturális Együttműködés Törökország és Magyarország Között Az Atatürki Aranykor Időszakában*, Grotius E-Könyvtár, 2009, s. 33; Peşte'deki Türk Elçiliğinden gönderilen raporda, 1936 yılında Macar dış ticaretinin ilk altı ay baz alındığında ihracatın ithalattan % 50 oranında fazla olduğu ve Macar dış ticaretinin olumlu yönde bir ivme kazandığı yazılmıştır. Ayrıca, iptidai malların ve zirai malsullerin Macar dış ticaretindeki ihracat hacminde büyük bir yeri olduğu vurgulanmıştır. Nitekim bu ivmenin Türk-Macar ticaret ilişkilerinde olumlu bir yansımalarının olmadığı görülmektedir. Bkz. BCA, 030.10.000.000.233.569.10.

¹¹⁴ MOL, K 69 764. bağ, 1925-19421-I-g, 3 Kasım 1937 tarihli ve 56.494/1937 sayılı rapor; MOL, K 69 764. bağ, 1925-19421-I-g, 4 Kasım 1937 tarihli ve 56.494/4/1937 sayılı rapor.

¹¹⁵ MOL, K 69 764. bağ, 14 Eylül 1937 tarih 55.622/4/1937 sayılı rapor.

¹¹⁶ MOL, K 69 764. bağ, Macar Dışişleri Bakanlığı 4. dairenin 31 Mayıs 1937 tarihli günlük raporu; Saral, *age*, s. 378.

¹¹⁷ MOL, K 69 764. bağ, Yarı resmi Türk heyetinin 29 Temmuz-4 Ağustos arasında Budapeşte'de gerçekleştirdiği görüşmeler ilgili 54.080/4.1938 sayılı rapor.

¹¹⁸ Tóth, *age*, s. 34-35; Saral, *age*, s. 358; Namal, *age*, s. 212;

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRK-MACAR İKTİSADİ İLİŞKİLERİ (MÜZAKERELER-BEKLENTİLER-NETİCELER 1923-1938)

Ticaret ilişkilerinin yanında iki ülke arasında çeşitli yatırım olanaklarının varlığı da dikkat çekmektedir. Atatürk, Macar sermayesinin Türkiye'de faaliyet göstermesine ve Macar şirketlerin Türkiye'deki yatırım olanaklarından faydalanmasına destek vermiştir.¹¹⁹ Nitekim 1920'li yıllarda gerek Türkiye'nin, gerekse Macaristan'ın yüzleşmek zorunda kaldığı ekonomik zorluklar nedeniyle istenilen yatırımlar gerçekleştirilememiştir. 1929 yılı dünya ekonomik krizi nedeniyle Türkiye ile Macaristan arasındaki ticaret olanakları ve iş imkânları da zarar görmüş, Türkiye'de yaşayan bazı Macar aileler ülkeden göç etmek zorunda kalmıştır. Türkiye'de kalan Macar işçilerin ise kazançlarında büyük azalmalar olmuştur.¹²⁰

Birinci Dünya Savaşı'nın ağır ekonomik neticeleri, Dünya Ekonomik Buhranı ve yaklaşmakta olan İkinci Dünya Savaşı Türk-Macar ticaret ilişkilerini derinden etkilemişti. Bu dönemde *Chinoi* fabrikası Türklerle olan ticaretlerinin 1932 sonbaharından itibaren önemli derecede durgunlaştığını, bunun nedeni olarak da Türklerin, Macar mallarının ithaline sadece mal karşılığı ve telafilerle izin vermelerini göstermiştir. Firma bu nedenle, uzun süreden beri önemli bir iş alamadığı Türkiye'den, Budapeşte Gaz İşleri Şirketi'ne alınacak hava gazına karşılık ilaç verilmesini teklif etmiş ve böylelikle durağan bir seyirde devam eden ticaretin bir nebze hareketlenmesini istemiştir.¹²¹ 1933 yılı, Türk ve Macar heyetleri arasında Macaristan'a yapılacak kömür gazı sevkiyatı konusunda görüşmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu görüşmeler nedeniyle Ekonomi Bakanı Mümtaz Bey de görüşmeleri takip etmek amacıyla birkaç günlüğüne İstanbul'dan Ankara'ya gitmiştir.¹²² 1933 Mayıs ayında Macaristan'daki fabrikaların gaz ihtiyacına göre Türkiye'den 2500 vagon kömür gazı alımı konusunda antlaşmaya varılmıştır.¹²³ 1934 yılı itibarıyla Türkiye'den Macaristan'a kömür gazı sevkiyatı söz konusu olmaya devam etmiştir. Bu sevkiyat ile Székesfehérvár'daki Kömürgazı Fabrikasının zor bir durumda olan gaz tedarik meselesinin halledilmesi planlanmıştır. Bunun yanında 1934 yılının ilk 6 ayında 500,000 pengö değerinde yaklaşık 25 bin ton kömür gazı Türkiye'den Macaristan'a ihraç edilmiştir.¹²⁴ Türkiye ile ticaret yapan *Ganz és társa* isimli Macar şirketi, kömür havzalarında kullanılmak üzere Türkiye'ye makine satmıştır. Şirketin makine satışına karşılık olarak Türkiye'den kömür gazı alımı yapılmıştır. *Ganz és társa* şirketi, Türk Kömür Madenler A.Ş. ile anlaşarak, Macaristan'a gönderilen kömür gazının Budapeşte Gaz İşleri tarafından kullanılması konusunda anlaşmışlardır.¹²⁵

1933 yılında Macar Başbakanı Gömbös'ün Türkiye'yi ziyaret etmesi iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu ziyaret, siyasi olarak Macarların beklediği sonuçları getirmese de, Macarların Türk ekonomisine katılımına zemin hazırlamıştır.¹²⁶ Macar Temsilciler ve üst meclis üyelerinin 29 Ekim 1933'teki Türk Ulusal Bayramı'na katılmasına karşılık olarak Mayıs ayında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin başkanlarından biri olan Hasan Saka'nın yönetiminde 10 üyelik bir grup Budapeşte'yi ziyaret etmiştir. Bu grubun içinde Kocaeli temsilcisi aynı zamanda Turing kulübünün başkanı olan Reşit Saffet de bulunmaktaydı. Ziyarete katılan temsilciler çeşitli tecrübeler edinerek en iyi etkiyle ülkelere geri dönmüşlerdir.¹²⁷ Macar Genel Kredi Bankası da 1933 yılında Başbakan Gömbös'e yazdığı mektubunda, Macar Başbakanının Ankara'ya yaptığı ziyaretinin Türkiye pazarına olan ilgiyi arttırdığını ve Türkiye'nin Macar ürünleri için büyük bir pazar niteliği taşıdığı belirtmiştir. Mektupta, iki devlet arasında uzun zamandır siyasi dostluğun var olduğu ve Türk ekonomisinin yeniden inşası ve 5 yıllık kalkınma planının Macar ürünleri için büyük bir şans olabileceği belirtilmektedir.¹²⁸

1934 yılı itibarı ile Türkiye, ekonomisini yeniden inşa etmek ve endüstrisini geliştirmek amacıyla çeşitli projeler üretirken, Macar endüstrisi de çeşitli firmalarıyla Türk ekonomisinin kalkınma projelerinde yer edinmek için girişimlerde bulunmuştur.¹²⁹ Böylece, Macar şirketleri 1930'lu yıllarda Türkiye'de çeşitli projelerde yer almaya başlamıştır. Türk hükümeti de Anadolu'nun yeniden inşası süresince çeşitli ihaleler açmış ve pek çok yabancı şirket bu ihaleleri alabilmek için çaba sarf etmiştir. *Dávid János és fia* adlı Macar şirketi de Türkiye'nin başkentinde inşa edilmesi planlanan Ankara stadyumu ve modern bir hipodrom inşası için girişimlerde bulunmuştur. Böyle büyük ölçekli bir inşaat işinin dost olan Türkiye'de Macaristan'ın prestijini güçlü derecede

¹¹⁹ Saral, *age*, s. 304.

¹²⁰ MOL, K 69, 762. bağ, I-d-2, 26 Ocak 1933 tarihli ve 486/A.res sayılı rapor; Atatürk döneminde Türkiye'ye göç eden ve Türkiye'nin modernizasyonunda rol oynayan Macar işgücü hakkında detaylı bilgi için bkz. Emre Saral, "A Foreign Labor Force in Early Republican Turkey: The Case of Hungarian Migrant Workers", *Hungarian Historical Review* 6, no.3 (2017), s. 597-623.

¹²¹ MOL, K 69 762.bağ I-d-1. Chinoi İlaç Fabrikası'nın Takácsi'ye gönderdiği 8 Mayıs 1933 tarihli mektup.; Saral, *Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, s. 367.

¹²² MOL, K 69, 762. bağ, 1930-1934, 2 Temmuz 1933 tarihli ve 67/biz/1933 sayılı rapor; MOL, K 69, 762. bağ, 1930-1934, 15 Temmuz 1933 tarihli ve 57/biz/1933 sayılı rapor.

¹²³ MOL, K 69, 762. bağ, 1930-1934-I-d-I, 13 Mayıs 1933 tarihli ve 660/adm.res. 4. sayılı rapor.

¹²⁴ MOL, K 69, 762. bağ, 1930-1934Macar Gaz Anonim Şirketi'nden gönderilen 5 Mart 1934 tarihli mektup.

¹²⁵ MOL, K 69 764 bağ, 22 Haziran 1934 tarihli mektup; Saral, *age*, s. 310.

¹²⁶ Melek Çolak, "Atatürk ve Macar Başbakanı Gyula Gömbös", *Erdem*, S. 55, Aralık 2009, s. 45.

¹²⁷ 14 Ocak 1935 tarihli ve 2-pol sayılı *agr*.

¹²⁸ MOL, K 69 763. bağ I-e-1, Macar Genel Kredi Bankasından Gömbös'e gönderilen 15 Şubat 1934 tarihli mektup.

¹²⁹ MOL, K 69 766. bağ, 1932-1938-III-a, 19 Ocak 1934 tarihli ve 161/1934 sayılı rapor.

arttırabileceği belirtilmiştir.¹³⁰ Macar Ekonomi Bakanlığı da bu şirketin Türkiye’de faaliyet göstermesini desteklemiş, şirketin güvenilir olduğu belirtilerek Macar endüstrisi ve Macar ticareti bakımından sadece olumlu getirilerinin olabileceği ifade edilmiştir.¹³¹ Ayrıca, Macar Dış Ticaret Bakanlığı Müşaviri Tibor Gerő, şirketin böyle bir ihaleyi alması halinde yaratacağı dış ticaret hacminin büyük bir getirisinin olacağını belirtmiş, bununla beraber Türkiye’deki Macar işçilerine de istihdam sağlaması açısından büyük bir fayda sağlayacağı hususunda bir rapor vermiştir. Ankara’daki Macar Elçiliğinde inşaatın doğuracağı iş fırsatları hakkında değerlendirmeler yapılmış ve konu hakkında raporlar kaleme alınarak Macar Dışişleri Bakanlığı bilgilendirilmiştir. Bu beklentilere rağmen, stadyumun inşası ihalesini İtalyan şirketi olan İtalyan Paolo Vietti-Violi kazanmıştır.¹³²

Türkiye’ye yatırım yapan Láng firması ise Macar Ticaret Bakanı’na 1934 senesinde bir dilekçe yazarak, firmalarının 6 aylık bir sürede Türkiye’ye 200,000 pengö değerinde buhar makinesi, buharlı türbin, matbaa düzeneği, ispirto, şeker ve konserve malzemesi sattığını söylerken, yine Türkiye’deki bir maden için kömür çıkarmaya yarayacak olan 400.000 pengö değerinde bir sistem önerisi ile Türk hükümetine başvuracaklarını belirtmiştir. Türkiye’de trotil üretimini öğrenmek amacıyla kurulması planlanan trotil¹³³ fabrikası ihalesi için çeşitli firmalara yapılan teklifler arasında, Macar firması Nitrokémia en uygun fiyatı vermesi üzerine, ihale Macar şirketine verilmiştir. Bu fabrikada istihdam edilecek olan uzmanlar Nitrokémia fabrikasında staj yapmak üzere Macaristan’a gönderilmiştir. Macar fabrikasının Nitrokémia’nın Türk genelkurmayından patlayıcı madde trotil nakliyatı ve böyle bir maddeyi imal eden fabrika inşası için 1,500,000 pengö değerinde sipariş alması, Macarlar açısından sevinçle karşılanmıştır.¹³⁴

Millî Müdafaa Vekâleti ve Gümrük Muhafaza Müdürlüğü hesabına, *Újpest Standard Rt.* isimli elektrik firması yıl boyunca yaklaşık olarak 150 bin TL değerinde portatif askerî telefon santrallerinin inşası ve hatlarının çekimi ihalesini kazanmıştır. Şirket, Türk ordusu için büyük bir telefon sistemi kuracağını bildirmiş ve Türkiye’ye telefon araç gereçleri satmıştır. *Lampárt Magyar Lámpaárugyár (Macar Madeni ve Lamba Malzemesi Fabrikası)* ise orduda kullanılmak üzere 125,000 TL değerinde el bombası sevkiyatı yapacağı bir ihaleyi almıştır. 1934 yılında iki ülkenin ticari ilişkileri göz önüne alındığında, iki ülkenin dış politikada anlaşmazlığının ekonomik ve kültürel ilişkilerdeki olumlu gelişimi etkilemediği görülmektedir. 1934 yılında imzalanan Türk-Macar Ticaret Antlaşması temelinde 1 milyon pengöden daha fazla bir cironun ortaya çıkması bunu kanıtlamaktadır.¹³⁵

İki ülke arasında enerji alanında da işbirliği söz konusu olmuştur. Ganz-Danubius firması Diyarbakır ve Ödemiş’in yanı sıra, Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde elektrik santralleri inşa etmiş, elektrik ve telefon hatlarının kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde enerji alanındaki işbirliği bu iki şehirdeki çalışmalar dışında da devam etmiş, özellikle Macar firmaları Konya’daki elektrik santrali inşasında önemli bir görev üstlenirken, santralin kurulmasında Macar işçilerde çalışmıştır.¹³⁶ Macar Sanayi şirketlerinden Macaristan Devlet Makine Fabrikası (Magyar Állami Gépgyár) çok ciddi bir Alman rakip olmasına rağmen Sivas-Erzurum demiryolu hattında kullanılmak üzere yedi demir köprü yapılması ihalesini almıştır.¹³⁷ Yine 1938 yılında *Manfred Weiss* isimli Macar firması, Türkiye’nin dört bir tarafının demiryolları ağıyla örüldüğü bir süreçte Devlet Demiryolları’na ait lokomotiflerin tüm borularını tedarik etmiştir.¹³⁸

SONUÇ

Türk-Macar iktisadî ilişkileri, Birinci Dünya Savaşı’nın yaralarının sarılmaya çalışıldığı bir süreçte ivme kazanmıştır. Ortak tarihi bağlar, savaş sonrası konjoktürde iki devletin siyasi anlamda yakınlaşmasını sağlamış, bu yakınlaşma kültürel ve iktisadî ilişkilerde de yakalanmaya çalışılmıştır. Türkiye ve Macaristan, 18 Aralık 1923’te imzalanan dostluk antlaşmasının 3. maddesi gereğince yerleşme ve ticaret antlaşması yapmayı taahhüt etmiştir. İmzalanan dostluk antlaşması sonrasında yerleşme ve ticaret antlaşması yapılması planlanmıştır. Macar hükümeti Türkiye’yi, iktisadî ihracatları açısından önemli bir potansiyel olarak görmüştür. Nitekim iki devlet arasında imzalanması planlanan antlaşmanın müzakere süreci oldukça zorlu geçmiştir. Türkiye bu müzakerelerde, Macar tarafına, ekonomik çıkarlarına ters düşecek bir antlaşma imzalamak istemediğini dile getirmiştir. Macaristan ise Türkiye’nin Lozan Barış Antlaşması’nın maddeleri gereği ekonomik imtiyazlar verdiği ülkelerle eşit şartlarda bir antlaşma imzalamak niyetinde olmuştur. Müzakereler sonucunda, iki ülkenin

¹³⁰ MOL, K 69, 762. bağ, 1930-1934-I-d-I, K 69 762. bağ I-d-1 1930-1934 7 Şubat 1933 tarihli Dávid János és fia Vasbeton Vallálata isimli şirketin dilekçesi.

¹³¹ MOL, K 69, 762. bağ, 1930-1934-I-d-I, 15 Mayıs 1933 tarihli ve 28.228/IV.a. sayılı rapor.

¹³² MOL, K 69, 762. bağ, 1930-1934-I-d-I, Dávid János firmasının Macar Ticaret Bakanı’na 10 Kasım 1932 tarihli dilekçesi; Tóth, *age*, s. 34; Saral, *age*, s. 310-311.

¹³³ Trotil “paylayıcı madde (TNT)” anlamına gelmektedir.

¹³⁴ MOL, K 69 763. bağ I-e-1 Láng firmasından Macar Ticaret Bakanlığına 5 Ocak 1934 tarihli dilekçe; Çolak, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye-Macaristan İktisadî.”; s. 53.Saral, *age*, s. 309.

¹³⁵ 14 Ocak 1935 tarihli ve 2-pol sayılı *agr.*; Saral, *age*, s. 307-308.

¹³⁶ Tóth, *age*, s. 34.

¹³⁷ MOL, K 63, 292. bağ, Şubat 1938 yılına ait 31-pol sayılı yıllık rapor.

¹³⁸ Saral, *age*, s. 310.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA TÜRK-MACAR İKTİSADİ İLİŞKİLERİ (MÜZAKERELER-BEKLENTİLER-NETİCELER 1923-1938)

de çıkarına olacak ve önemli avantajlar sağlayabilecek bir antlaşma taslağı kabul edilerek 20 Aralık 1926 tarihinde Yerleşme ve Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile iki ülke birbirine önemli imtiyazlar sağlamayı kabul etmiştir.

Ticaret hacmi, büyük savaş öncesinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti arasındaki pozitif görünümün gerisinde kalsa da savaş sonrasında gerçekleşen müzakereler ve beklentiler iki devletin de eski dönemdeki ticaret seviyesine çıkmayı amaçladıklarını kanıtlar niteliktedir. İki ülke arasındaki ticaretin niteliğine bakıldığında Macaristan’ın Türkiye’ye genel olarak tarım makineleri, damızlık hayvan ve endüstri ürünleri ihraç ettiği görülür. Türkiye ise Macaristan’a genel olarak tarım ürünleri ihraç etmiştir. 1930’lu yıllarda Türkiye’de sanayi tesislerinin sayısının artması sonrasında Macaristan’a sanayi ürünleri ihraç etmeye başlamıştır. Ticaret kalemlerinde çok sayıda ürün yer almış, nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında iki taraf için ticaret hacmi beklenen düzeye çıkamamıştır. Bunun başlıca sebepleri, Birinci Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu ağır neticeler, 1929 yılında Amerika’da ortaya çıkan Dünya Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı’nın yaklaşması gösterilebilir. İki ülke arasında çeşitli yatırım olanaklarının varlığında dikkat çekicidir. Anadolu’da çok sayıda Macar şirketin çeşitli ihaleler aldığı görülse de yatırım olanakları karlılaşılan ekonomik zorluklar nedeniyle beklenen düzeye ulaşamamıştır.

KAYNAKÇA

Arşivler

MOL, Magyar Országos Levéltár (Macar Ulusal Arşivi), K 69 Ekonomi Şubesi Fonu

BCA, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü.

Kitap ve Makaleler

BEREND T., Iván – RÁNKI, György, *Közép-Kelet-Európa Gazdasági Fejlődése a 19.-20. Században*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1976.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye Ekonomi Tarihi 1900-1960*, İmge Kitapevi, Ankara 2003.

ÇOLAK, Melek, “Atatürk ve Macar Başbakanı Gyula Gömbös”, *Erdem*, S. 55, Aralık 2009, s. 33-55.

ÇOLAK, Melek, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye-Macaristan İktisadî İlişkileri”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 2, Sayı. 4, Ağustos 2004, s. 47-54.

ÇOLAK, Melek, *Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türkiye’de Hayvancılık Politikası ve Bir Macar Uzman Oszkár Wellmann*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2017.

DEMİRCİ, Sevtap, *Belgelerle Lozan, Taktik, Stratejik, Diplomatik Mücadele 1922-1923*, Alfa Yayınları, İstanbul 2011.

DEMİRKAN, Tark, *Macar Turancıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

Ellenzék, “Magyar-Török Baráti Szerződés”, 45. Év, 51. Szám, 5 Mart (Cuma) 1924, s. 1.

İNAN, Afet, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

JENŐ, Gergely – LAJOS, Izsák, *A Huszadik Század Története*, Pannonica Kaidó, 2000.

KÁLMÁN, Petheö, “Törökország jelentősége a magyar közgazdaságban”, *Közgazdasági Értesítő*, XXIX. évfolyam, 13. Szám, 31 Mayıs 1934, Budapest, s. 19-26.

KARAGÜLMEZ, Müjdat, *Atatürk Döneminde Türkiye’deki Macar Elçileri ve Türk-Macar Siyasi İlişkileri (1923-1938)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Muğla 2018.

KARBİ, Bilge, “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Osmanlı İmparatorluğu’na İktisadî-Askerî Nüfusu (1914-1918)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl.13, Sayı.25, (Bahar 2017), s. 117-154.

Magyar Törvények 1924 évi Törvénycikkek, “Barátság szerződés Magyarország és Törökország között”, Codex Kiadás, Budapest 1924, s. 170-171.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, Kartuş Yayınları, Ankara 1998.

NAMAL, Yücel, *Türk Kaynakları Işığında Türk-Macar İlişkileri (1923-1950)*, Lambert Academic Publishing-Türkçe Özel Seri, 2017.

NAMAL, Yücel, “Trianan Barış Antlaşması Sonrasında Macar Ekalliyetler Meselesi”, *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, 03-05 Kasım 2014, Budapeşte, Ankara 2015, s. 323-346.

NAMAL, Yücel, “Türkiye’de Macar Ziraat Makine ve Aletleri: Hofherr Schrantz Clayton Shuttleworth Macar Ziraat Fabrikası Örneği”, *Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl-Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı*, Ed. Yücel NAMAL, Kitabevi, İstanbul 2020, s. 315-356.

OSMAN, Sabri, “Türkiye’nin Ekonomik Modernizasyonu Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyet ve Ekonomik, İdari, Hukuki Değerlendirme*, Yeni Türkiye 98/23-24, s. 3214-3220.

PAMUK Şevket, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

ROMSİCS, Ignác, *Magyarország Története a XX. Században*, Osiris Kiadó, Budapest 2005.

SARAL, Emre, “A Foreign Labor Force in Early Republican Turkey: The Case of Hungarian Migrant Workers”, *Hungarian Historical Review* 6, no.3 (2017), s. 597-623.

SARAL, Emre, *Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2016.

SZÁVAI Ferenc, *Az Osztrák-Magyar Monarchia Felbomlásának Következményei*, Pannónia Könyvek, Budapest 2004.

TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim, *1929 Dünya Ekonomik Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi, Yayın No:30, Şafak Matbaası, Ankara 1977.

TEZEL S. , Yahya, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

TÓTH, Ágnés, *Magyar Lendkerekek Az Új Törökország Gépezetében, Avagy Gazdasági és Kulturális Együttműködés Törökország és Magyarország Között Az Atatürki Aranykor Időszakában*, Grotius E-Könyvtár, 2009.

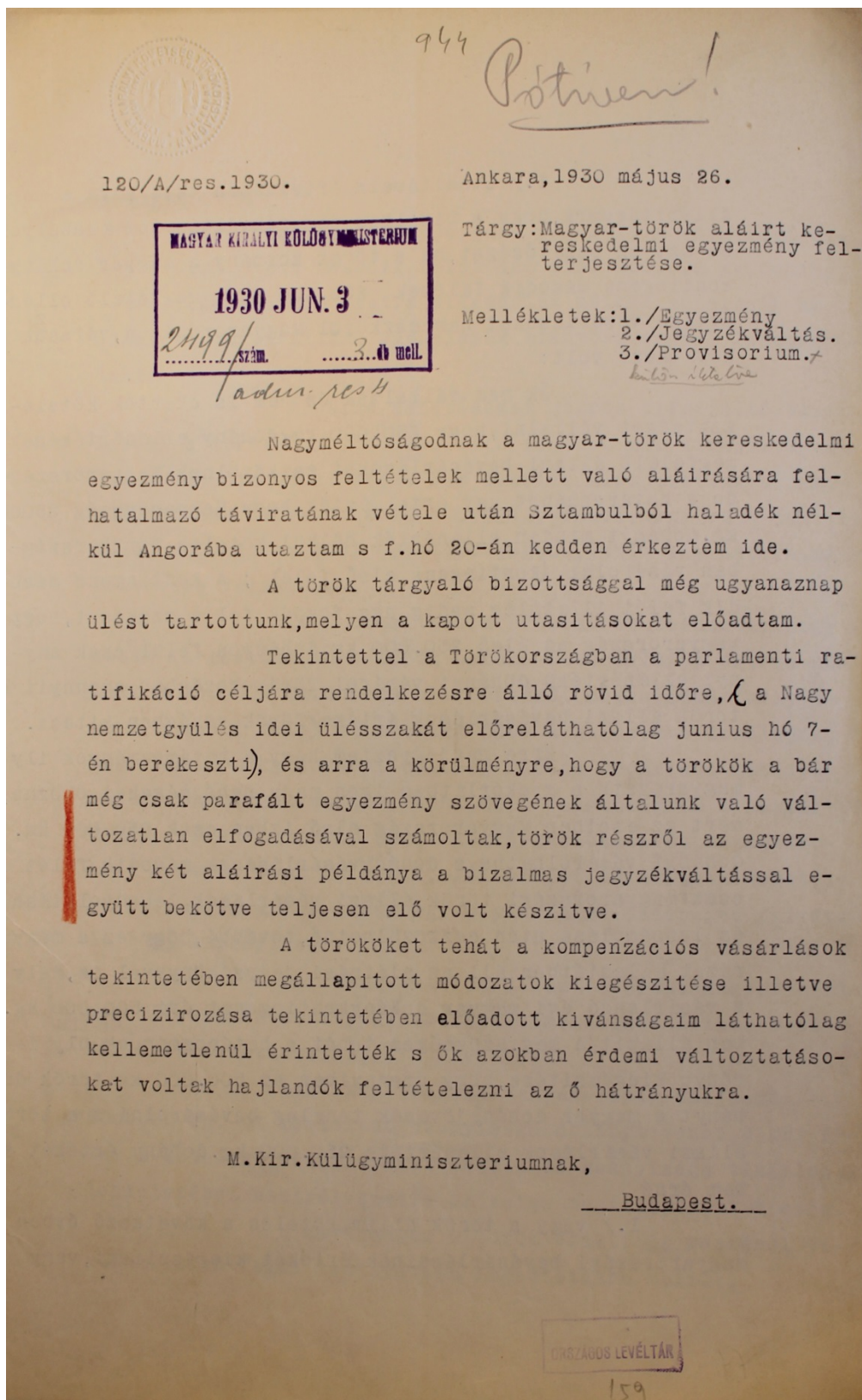
YENAL, Oktay, *Cumhuriyet’in İktisat Tarihi*, Homer Kitapevi, İstanbul 2003.

ZOLTÁN, Kaposi, *A XX. Század Gazdaságtörténete-I 1918-1945*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1998.

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRK-MACAR İKTİSADİ İLİŞKİLERİ
(MÜZAKERELER-BEKLENTİLER-NETİCELER 1923-1938)

EKLER

EK-1: Macar elçisi Tahy'nin, 1930 yılına kadar ki Türk-Macar ticaret ilişkilerine dair değerlendirmesini içeren rapor. (MOL, K 69 761. bağ, 1929-1932-I-c, 26 Mayıs 1930 tarihli ve 120/A/res.1930. sayılı rapor.)

MÜJDAT KARAGÜLMEZ

EK-2: 1934-1935 yılları arasında Türkiye ve Macaristan arasındaki toplam ticaret hacmini konu alan Macar elçilik raporu. (MOL, K 69 764. bağ, 1934-1938-I-e-2, 22 Temmuz 1935 tarihli ve 1669/1935 sayılı rapor.)

400

4

A Asım 1935 JUL 25

1669/1935. Ankara, 1935. jülüs 22.

Tárgy: A magyar-török árucseretorgalom mérlege.

1 drb. melléklet.

Van szerencsém a magyarországi kereskedelmi és iparkamarák által rendelkezésre bocsátott adatok valamint e követség sztambuli konzuli osztálya által láttamozott származási bizonyítványok alapján a magyar-török árucseretorgalom állását 1934 május hó 1-től 1935 június hó 30-ig terjedő időben /: jelenleg érvényben lévő II. árucseretegyezmény: / az idemellékelt kimutatásban ismertetni.

A kérdéses időben:

Magyarországból Törökországba szállított áruk értéke.....	3.025.578.92 P
Törökországból Magyarországra szállított áruk értéke.....	882.936.69 "
különbség.....	2.142.642.23 "

Török hivatalos részről rendelkezésre bocsátott adatok szerint 1934 május 1-től 1935 május 30-ig /tehát egy hónappal kevesebb, mint a magyar adatok/ Magyarországból Törökországba szállított áruk értéke....

953.027.-Lt...	2.573.172.90 P
Törökországból Magyarországra szállított áruk értéke.....	339.388.-" ... 916.347.60 "
különbség..	613.639.-" ... 1.656.825.30 "

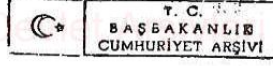
M.Kir.Külgügyminiszeriumnak,
Budapest.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
K. szekció

140

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRK-MACAR İKTİSADİ İLİŞKİLERİ
(MÜZAKERELER-BEKLENTİLER-NETİCELER 1923-1938)

EK-3: Peşte'deki Türk Elçiliğinden gönderilen ve Türk-Macar ekonomik ilişkilerini konu alan rapor. (BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), 030.10.000.000.220.481.15.)

Christion Science
Monitor

Başvekil İsmet Paşa ile Hariciye Vekili Tevfik Rüştü beyin Macar payitahtlarına vukubulan ziyaretleri bazı mahafilde Türkiye, Yunanistan, İtalya ve Macaristan arasında yeni bir siyasî anlaşma olduğuna dair şayialara sebebiyet vermiş ise de hakikatta böyle düşüncelerin esas olmadığı anlaşılıyor. Budapeşte de cereyan etmiş olan mükâlemat "malûmat alma" mahiyetinde idi.

12 teşrinievvel 1930 imza edilen ticaret ve 1929 kânunusani-sinde tarafeyn murahhasları tarafından imzalanan dostluk ve bitaraflik müahedelerinden anlaşılacağı veçhile bir müddettir Türkiye ile Macaristan münasebeti fevkalâdedir. Ahiren yapılan iadei ziyaret iktisadî münasebatın daha yakından tesisi ile alâkadar gibi görünüyor. Hali hazırda Türkiyenin Macaristana ihracatı ham tütünden ibaret olup 1930 senesinde 1,000,000 dolara baliğ olmuştur. Buna mukabil Türkiye Macaristandan buğday, beygir ve ziraat makineleri satın almaktadır.

Şimdi, Türkiyenin Macar fabrikalarında işlenebilecek ham maddelerinin teşhirile 1932 senesinde Budapeştede açılacak ticaret sergisine iştirakine karar verilmiştir. İki Devlet arasında ticaretin tekâmülü için bir Türk-Macar sendikası tesisi ihtimali ile İstanbulda Budapeşte sergisine müşabih bir sergi açılmasının şayanı tavsiye olup olmadığı alâkadar iş adamları tarafından tezekkür edilmiştir.

Bu gibi mesailin Türk ticali siyasesininin ziyareti esnasında mükâlematin başlıca mevzuunu teşkil etmesi iktisadiyatın diplomasi üzerinde gittikçe büyüyen teisirine bir misal teşkil eder. Diplomasî günden güne beynelmilel ticaret münasebetlerinin hizmetkârı olmaktadır. Artık ticaret yalnız fertleri alâkadar eden bir keyfiyet olmayıp milletleri alâkadar eden bir iş olmuştur.

. / 2